

Primer cop que les dones van poder votar a Espanya
(Biblioteca Nacional, 19 de novembre de 1933)

ALLÒ QUE EL FRANQUISME S'ENDUGUÉ

*L'estat legal de la dona entre
la Segona República i
el Franquisme*

Anna Jurado Sevé
INS Eugeni d'Ors
Curs 2022-2023
2n BATXILLERAT C
Tutora: Meritxell Monrós

Agraïments

A la meva tutora
per tot el suport, els consells i l'ajuda
i per fer possible aquest treball.

A en Josep Lluís Martín Berbois
i a la Maria Jesús Espuny i Tomás
pels recursos i l'orientació oferida.

A tota la meva família i amics
pel recolzament i ànims mostrat

La lucha por la igualdad jurídica de la mujer cada vez es más firme, pero no siempre fue así.

A lo largo de la historia las mujeres se han visto sometidas a situaciones, legales y sociales, en las cuales eran tratadas como ciudadanas de segunda clase. En este trabajo nos hemos propuesto dar a conocer las condiciones a nivel jurídico con las que tuvieron que lidiar las mujeres desde el siglo XIX.

Haremos una recopilación general del papel femenino contemporáneo en tres de las potencias europeas, y, seguidamente, en las etapas por las que ha pasado España desde 1875.

A continuación, profundizaremos en dos épocas en concreto, la Segunda República Española y la Dictadura franquista, para así compararlas y ver el contraste entre las limitaciones legales que se encontraba la mujer a partir de dos derechos, el divorcio y el sufragio femenino.

The struggle for legal equality for women is becoming increasingly strong, but this has not always been the case.

Throughout history, women have been subjected to situations, both legal and social, in which they were treated as second-class citizens.

In this research, we have set out to make known the legal conditions that women have had to deal with since the 19th century.

We will make a general compilation of the contemporary female role in three of the European powers, and then in the stages through which Spain has passed since 1875. Next, we will delve into two periods in particular, the Second Spanish Republic and the Franco dictatorship, in order to compare them and see the contrast between the legal limitations that women found from two rights, divorce and women's suffrage.

ÍNDEX

1. Introducció	6
2. Situació jurídica de la dona a finals del segle XIX i primera meitat del segle XX a diferents països	8
2.1 França	8
2.1.1 Codi civil napoleònic	8
2.1.2 Com afectava el codi a les dones durant la primera meitat del segle XX	11
2.2 Anglaterra	12
2.2.1 Sufragisme	12
2.3 Rússia	14
2.3.1 La dona russa del tsarisme	15
2.3.2 Posicionament jurídic de la dona russa després de la Revolució	16
3. Situació jurídica a Espanya a la primera meitat del segle XX	18
3.1 Introducció	18
3.2 Context històric	18
3.2.1 Restauració	18
3.2.1.1 El Codi civil de 1889 i les dones	21
3.2.2 Dictadura Primo de Rivera	23
3.2.3 Segona República	27
3.2.3.1 Eleccions de 1931	29
3.2.4 Guerra Civil	31
3.2.4.1 De la sublevació a la guerra	31
3.2.4.2 Les dones i la guerra	32
3.2.5 Dictadura Franquista	34
3.2.5.1 La Secció Femenina	35
4. Lleis i llibertats que afectaven a les dones durant la Segona República	38
4.1 Bases jurídiques de la República: La Constitució de 1931	38
4.1.1 Les dones en la Constitució republicana	39
4.2 Divorci	40
4.2.1 Tipus de divorci	42
4.2.2 Limitacions i conseqüències del divorci	43
4.2.3 Llei del matrimoni civil	45
4.3 Vot femení	46
4.3.1 El debat a les Corts espanyoles	48
5. Lleis i llibertats que afectaven a les dones durant el franquisme	50
5.1 Bases jurídiques del franquisme	50
5.2 Divorci	51

5.3	Vot femení	52
6.	Comparativa	55
6.1	Llei del divorci	55
6.1.1	Lleis de matrimoni	58
6.2	Vot femení	60
7.	Conclusions	62
8.	Bibliografia i webgrafia	64
9.	Annexos	68
9.1	Fonts orals	68
9.1.1	Josep Lluís Martín i Berbois	68
9.1.2	Maria Jesús Espuny Tomás	70

1. Introducció

El paper de la dona ha anat prenent més importància en les últimes dècades. Tanmateix, no sempre ha estat així. Al llarg de la història la dona s'ha trobat en una situació d'inferioritat a l'home, i se l'ha privat de múltiples activitats i drets, tant legalment com socialment. Una misogínia en la nostra cultura que té origen en l'època romana, en la qual trobem les nostres arrels culturals.¹

L'objecte principal d'aquest treball és analitzar i comparar els avenços i els retrocessos que va patir la dona entre la Segona República i l'inici de la dictadura franquista, des d'un punt de vista legal. Aquesta comparació es farà a partir de dos punts específics del codi civil, el divorci i el vot femení, per així veure com era afectada la dona en aquests a cada època.

La hipòtesi principal que ens plantejem és que, durant el règim feixista, la dona va haver d'estar sotmesa a una vida en la qual no podia avançar sola i sense l'aprovació d'un home en cap activitat social, legal, professional o burocràtica, ben al contrari de la situació en què vivien durant el govern republicà. Tot i així, també ens proposem intentar corroborar si la República va proporcionar tantes facilitats legals a les dones com sembla o, per contra, també van haver de lluitar per a aconseguir drets essencials. També pretenem saber quina era la situació de les dones dins el matrimoni i quines llibertats tenien dins aquest.

La motivació personal que m'ha portat a escollir aquest tema ve donada del meu interès per les qüestions legals, relacionades amb el dret, i per la història, ja que trobo imprescindible conèixer el passat per entendre el present. A més de la meua ferma postura feminista, la qual s'agreuja amb el fet de ser dona perquè, malgrat tenir una curta edat, ja m'he pogut trobar en situacions on em veig limitada només per raons de sexe, així com ho he pogut veure en dones del meu voltant, des de les més grans fins a les més joves. Així doncs, crec que és important donar veu i visibilitat a les nostres avantpassades i a les situacions que van haver de fer front, el

---

¹ NOVILLO, LÓPEZ. Miguel Àngel. (2020). *La vida cotidiana en Roma*. Madrid: Sílex ediciones. p.103.

qual penso que té gran importància a l'hora d'entendre la lluita actual contra les desigualtats de gènere.

Volem deixar una rellevància de consciència social, perquè, després de la recerca i exposició de dades es pugui demostrar l'opressió en què s'ha vist situat el rol femení.

Personalment, m'agradaria que aquesta recerca fes reflexionar a tots aquells que la llegeixin i així adoptar un nou punt de vista o postura davant la situació legal de les dones al llarg de la història, un tema que pocs cops es té en compte a l'hora d'explicar la història.

La metodologia emprada per a elaborar la recerca és la cerca de proves i documents legals que consten en els registres dels codis civils de la història d'Espanya. A més de la consulta de diversos llibres, als quals s'ha pogut accedir per mitjà de la xarxa de biblioteques. Així i tot, el suport més important de la recerca ha sigut l'assessoria de dos experts, en la història del dret, Maria Jesús Espuny i Tomás, i en història contemporània, Josep Lluís Martín i Berbois, els quals, després de dues trobades virtuals i un mantingut contacte, ens han facilitat diverses eines en què poder basar la recerca, com tres llibres que han resultat imprescindibles per la investigació.

Amb tot això, s'ha pogut assolir una recerca transversal, és a dir, que fa referència a un temps específic, i històrica, ja que ha estudiat esdeveniments del passat.

El marc teòric comprèn un petit recull de la situació de la dona en tres països de l'Europa occidental entre finals del segle XIX i principis del segle XX, per així donar un context històric internacional a la situació d'Espanya.

Seguidament, s'inicia una retrospectiva de la situació legal de la dona des de finals del segle XIX a Espanya per veure'n l'evolució fins a la dictadura. Els canvis de forma de govern que el país va patir també van anar acompanyats de canvis legals que afectaven diversos camps i grups socials.

Finalment, es fa l'anàlisi concreta dels dos elements fonamentals, el divorci i vot femení, exposant cada un de manera objectiva a cada època, per després contrastar-los.

2. Situació jurídica de la dona a finals del segle XIX i primera meitat del segle XX a diferents països

2.1 França

França, malgrat ser una de les principals potències europees, pel que fa a la igualtat jurídica entre homes i dones no ha sigut mai dels països més avantguardistes, ja que l'obtenció de diferents lleis i drets legals per l'assoliment d'un sistema legal igualitari entre els dos sexes va suposar una gran i duradora lluita. Aquesta va comportar enfrontaments i tensions socials, i va tenir lloc, especialment, durant el segle XX. Segle marcat per l'avenç dels ideals i moviments feministes que buscaven trencar amb la posició en què la dona s'havia vist sempre situada.

Malgrat que les reformes més importants es van dur a terme durant el segle passat, el codi civil en què es basen es remunta a principis del segle XIX, del qual ara en parlarem per així entendre la situació jurídica francesa des de llavors.

2.1.1 Codi civil napoleònic

A finals del segle XVIII, concretament el 1789, esclatà el que coneixerem com a la Revolució Francesa, un fet històric sorgit del malestar d'una societat sotmesa a l'Antic Règim, i promoguda pels pensadors il·lustrats defensors del liberalisme, ideologia política que busca el trencament amb l'absolutisme. Es basava en la separació de poders, les llibertats civils (de consciència, d'associació...) i la igualtat jurídica, entre molts altres principis.²

Aquesta revolució va suposar la fi de l'Antic Règim, un període de la història que es basava en la societat estamental. Va comportar l'abolició de la monarquia francesa, donant pas a una nova era republicana, la qual va tenir una curta durada, ja que, el 1799, Napoleó Bonaparte va dur a terme un cop d'estat contra el Directori, que havia governat el país durant aquells deu anys i el qual no havia pogut controlar ni sostenir els desequilibris socials que va haver-hi en l'era postrevolució.

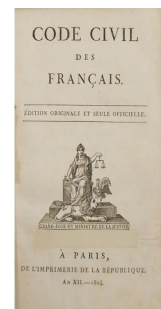
² MARTIN, Jean-Clement. (2013). *La revolución francesa*. Barcelona: Editorial Planeta, p.11-19.

Napoleó va ser proclamat Primer Cònsol de França i va aportar l'estabilitat necessària per combatre la situació en què el país es trobava. Per aconseguir això, va instaurar, el 21 de març de 1804, un Codi Civil, també conegut com a Codi Napoleònic (il·lustració 1). La creació d'aquest Codi va ser de gran importància, ja que va permetre consolidar lleis que havien sorgit durant el període revolucionari, el qual va desembocar en el desitjat ordre jurídic i legal que el país anhelava.

Aquest codi va ser redactat basant-se en el pensament liberal i va provocar l'abolició legal i definitiva de l'Antic Règim i el feudalisme, i, a més, garantia la individualitat de la propietat, la llibertat del treball, la separació dels tres poders (legislatiu, executiu i judicial) una igualtat jurídica per a tots els ciutadans...

Es va dividir en quatre seccions: persones, propietat, adquisició de la propietat i procediment civil.³

Il·lustració 1:
Codi Civil napoleònic.
(Paris, 1804)
<https://n9.ci/9nm8q>

El Codi Civil Napoleònic va influenciar notablement a la resta de codis civils que, a partir d'aquest moment, es van anar elaborant en el món occidental i, a França, és el que s'ha mantingut vigent fins a actualment.

Si més no, aquesta narració històrica és superficial i, com en tots els fets històrics, només mostra el paper que va prendre la meitat de la societat, la masculina, però, com es veien afectades les dones en aquest codi civil? Una pregunta que poca gent es fa, ja que normalment ens conformem amb la narració d'un sol punt de vista, el masculí, malgrat que hi ha altres visions necessàries per entendre l'altra meitat de la societat: les dones, les eternes marginades.

El paper de la dona va tenir una gran importància durant la Revolució Francesa, tan social com políticament, van participar activament en els actes revolucionaris, i sense elles és probable que hagués tingut un final extremadament diferent.

Elles mateixes van prendre consciència del que significaven per a la construcció d'una nova societat, així i tot, van tornar a quedar excloses en el Quadern de

---

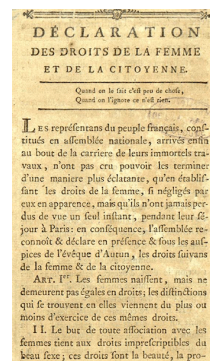
³ PALANCA, José. *El Código Napoleónico*. Disponible a: https://www.lacrisisdelahistoria.com/codigo-napoleonico/#Estructura_del_Codigo_Napoleonico (consulta: 9 d'agost 2022).

Greuges elaborat pels tres estaments de la societat que contenia totes les reformes desitjades a fer per part del rei. D'aquesta manera, Madame B.B du Pays va escriure un escrit de Greuges i Reclamacions paral·lel a l'oficial en el qual defensava diferents drets per a la dona, amb un accentuat caràcter feminista.

En aquest document demanaven el seu accés a les escoles, dret al treball, drets matrimonials i respecte als fills, la prohibició de la prostitució, així com justícia en qüestions d'abús, violència de gènere...

Tanmateix, no van ser tingudes en compte i, el 1789, l'Assemblea Nacional va proclamar la *Declaració dels Drets de l'Home i el Ciutadà*.

Tot i això, les dones no es van donar per vençudes i dos anys més tard, Olimpia de Gouges, una important activista política, va publicar el que va ser anomenat "Declaració dels Drets de la Dona i la Ciutadana" (il·lustració 2), en el que exigien equiparació dels drets de les dones als dels homes, el dret a la llibertat, a la propietat i a ostentar càrrecs públics i l'accés al sufragi.

Il·lustració 2:
Declaració dels Drets de la Dona i la Ciutadana.
(Paris, 1791)
<https://n9.cl/we01p>

El seu pròleg deia així:

"Les mares, les filles, les germanes, representants de la Nació, demanen ser constituïdes en Assemblea Nacional. Considerant que la ignorància, l'oblit o el menyspreu dels drets de la dona són les úniques causes de les desgràcies públiques i de la corrupció dels governs, han resultat exposar en una solemne declaració dels drets naturals, inalienables i sagrats de la dona". ⁴

Un cop més, aquesta reivindicació no va prosperar legalment, tot i que va encendre les flames del feminisme i va tenir un gran impacte social en la vida de les dones.

Finalment, el 1804, quan es va publicar el Codi Civil Napoleònic, el document limitava de nou els drets i les llibertats de les dones, delegant sobre elles una situació de subordinació com a mares i dones. A més, van patir grans repressions i se'ls va prohibir les reunions i l'entrada a l'àmbit polític.⁵

⁴ DE GOUGES, Olimpia. (1791) *Declaració dels Drets de la Dona i la Ciutadana*.

⁵ ESCAPA, Rosa i MARTÍNEZ, Luz. (2008) *Guía de formación para la participación social y política de las mujeres*. Fuenlabrada: Concejalía de Igualdad y Empleo, p.47-54

L'única novetat jurídica al codi que podia afectar a la dona era la "Llei del Divorci", que va ser introduïda el 1804 després d'un gran debat. Malgrat tot, el 1816 va ser eliminada per la instauració de la religió catòlica com a religió oficial, i no va reaparèixer fins al 1884 amb la Tercera República Francesa, coneguda com "La Llei de Naquet".⁶

2.1.2 Com afectava el codi a les dones durant la primera meitat del segle XX

Tot i que el segle XIX es considera el segle en què el feminisme comença a prendre forma de moviment internacional, sent teòric i organitzat, fet que va desembocar en una gran onada feminista al segle XX, França no és dels països a destacar quan parlem d'avenços en igualtat durant aquella època. Això s'explica perquè en arribar el segle XX, el Codi Civil Napoleònic es mantenia gairebé intacte respecte les lleis que afectaven les dones.

Les dones estaven obligades a estar sota l'autoritat del seu pare o el seu marit, i se'ls exigia obediència absoluta a aquest.

Estaven privades d'administrar les seves pròpies propietats, establir o abandonar el seu domicili per la seva voluntat, tenir una pàtria potestat o fins i tot no poder denunciar, i, per tant, haver d'acceptar, la violència del seu pare o marit envers elles. Totes aquestes limitacions eren degudes al fet que la dona es veia com un ésser inferior i incapaç de coordinar i organitzar els seus propis afers sense comptar amb l'aprovació d'un home.

Per tant, mentre diferents països europeus se submergien en una gran lluita feminista, en què el protagonista era el sufragi o aconseguien el vot femení i/o diverses lleis que lluitaven contra la desigualtat entre homes i dones, França es quedava enrere amb el mateix marc jurídic de feia més d'un segle, en el qual la igualtat entre dos sexes no tenia lloc ni projecció. Malgrat que durant la primera meitat del segle XX es van donar diferents accions mediàtiques protagonitzades per

---

⁶ MATE, Reyes. *El divorcio en Europa, una conquista de la democracia y del espíritu laico*. 12-02-1981.

dones que reivindicaven el seu anhel de llibertats i drets, no va ser fins al 1945 que les dones franceses van poder votar, per primer cop, en unes eleccions municipals.⁷

2.2 Anglaterra

Com a gairebé tots els països a escala mundial, a Anglaterra, a principis del segle XX, es continuava associant la figura de la dona amb la casa, el cuidat d'aquesta i amb l'educació dels fills i filles, tan social com legalment, perquè, malgrat que a Anglaterra no s'hagi utilitzat mai un mètode de justícia com a la majoria d'arreu del món⁸, sí que hi havia diverses lleis que dictaven qui i què es podia fer.

Tot això se sumava al fet que les dones eren considerades incompetents en tot allò que tingués a veure amb política⁹.

Així i tot, a territori anglès ja havia florit el fruit del feminisme, essent el país europeu més avançat i radical pel que fa a les lluites i revoltes feministes.

2.2.1 Sufragisme

El sufragisme és el nom que va prendre el moviment feminista que advocava per aconseguir el vot femení, a més d'altres drets per a la dona. Moviment del qual tantes dones en van formar part, especialment angleses.

Si ens remuntem al seu origen, ens trobem a mitjan segle XIX, quan per primer cop un grup de dones va organitzar un acte públic a Sheffield, reivindicant el vot femení. A partir d'aquell moment van ser més les dones que es van anar sumant a aquest moviment que defensava els seus drets i la igualtat de gènere.

El 1869, un home que estava casat amb una feminista, Stuart Mill, que es considerava aliat de la causa va escriure un document anomenat "La sujeción de la mujer", en el qual recollia tots els punts que les sufragistes demanaven: dret a

---

⁷MONTAGUT, Eduardo. *La compleja historia de la lucha por el voto femenino en Francia*.

Disponible a:

<https://www.elobrero.es/cultura/10267-la-compleja-historia-de-la-lucha-por-el-voto-femenino-en-francia.html> (consultat: 10 d'agost 2022).

⁸ El sistema jurídic anglès sempre s'ha basat en el "common law", un sistema alternatiu al civil, que consisteix a assentar cada sentència a partir d'unes lleis no escrites basades en precedents legals establerts pels tribunals.

⁹ÁLVAREZ, Ramón. *Emmeline Pankhurst, la primera luchadora por la igualdad*. Disponible a: <https://www.lavanguardia.com/historiayvida/20200306/473909073043/pankhurst-sufragistas-voto-femenino-derechos-mujer-igualdad.html> (consultat: 11 agost 2022).

l'educació, al treball, al vot¹⁰... A més, va suposar un fort atac contra l'esclavitud legal, argumentant que, teòricament, la societat anglesa es basava en el liberalisme, i, per tant, en la llibertat de l'individu, la qual, en el cas dels esclaus, quedava anul·lada.

Aquesta obra va tenir una gran repercussió mundial, va ser en aquest moment quan les dones d'arreu van començar a fer front a les desigualtats i a lluitar per vèncer-les.

L'any 1866, Mill va presentar per primer cop davant la Cambra dels Comuns, la principal institució parlamentària d'Anglaterra, una petició oficial del Comitè pel Sufragi Femení, demanant drets polítics, però aquesta no va prosperar.

Durant gairebé quaranta anys les sufragistes van intentar aconseguir els seus drets amb una via legal, fins que el 1903 van veure que no prosperaven i van decidir canviar d'estratègia. La líder del moviment, Emmeline Pankhurst (il·lustració 3), una dona amb dots de líder, la qual va saber guiar i dirigir totes les dones i accions que es portaven a terme, que animava i inspirava a totes aquelles que lluitaven, amb discursos i frases fermes, va crear el "Sindicat Polític i Social de les Dones".

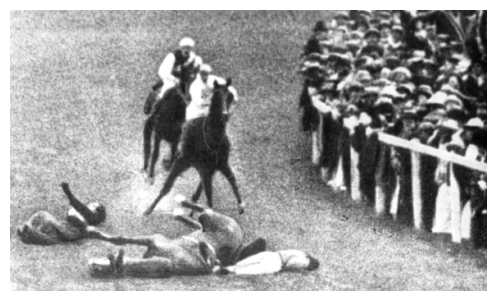

Il·lustració 3:
Emmeline Pankhurst fent un discurs pel vot femení.
(Anònim, Hartford, 13 de novembre de 1913)
<https://n9.ci/q4z5y>

A partir de llavors van passar a l'acció directa i van començar a irrompre en les reunions del Partit Liberal per exigir la igualtat legal, així com es negaven a pagar les multes que la policia els hi aplicava.

La situació cada cop es va anar agreujant, i va començar una constant violència entre aquelles que participaven activament en el moviment i provocaven moltes situacions mediàtiques per ser escoltades (il·lustració 4) i la policia, la qual reiteradament detenia i intentava dissuadir els actes revolucionaris.

Durant aquells anys milers de sufragistes van entrar a la presó i van organitzar múltiples

¹⁰ MILL, Stuart. (1869) *“La sujeción de la mujer”*. Londres.

vagues de fam, fins que, al 1914, amb la Primera Guerra Mundial es va donar una treva entre les autoritats i les revolucionàries, ja que el rei va demanar que s'organitzessin per tal que totes les dones ocupessin els llocs de treball que tots aquells homes havien hagut d'abandonar per anar al front.

Il·lustració 4:
La sufragista Emily Davidson s'abalança al cavall del rei George V per a reivindicar el vot femení.
(Anònim, Epsom, 8 de juny de 1913)
<https://n9.cl/9qv48>

Finalment, després de més de cinquanta anys de lluites i revoltes, el 6 de febrer de 1918, a Anglaterra es va aprovar la "Llei del Sufragi Femení", que garantia el dret a vot de les dones a partir dels trenta-un anys, i deu anys després, al 1928, a partir dels vint-i-un, quan es va equiparar el dret a vot masculí.¹¹

2.3 Rússia

Rússia, un dels països més destacats del segle XX, que durant aquest va passar per una autocràcia, una república i una dictadura.

A principi de segle, la Revolució Russa va marcar la política i la societat fins avui dia: la qual buscava una millora de condicions de vida.

L'objectiu de la Revolució es va veure marcat per la influència del comunisme, el corrent polític que va sorgir a mitjan segle XIX, i es va anar estenent a mesura que passaven els anys. El comunisme, o més ben dir una corrent contemporània impulsada per Karl Marx i Friedrich Engels, prometia l'abolició del tsarisme, que era el règim polític basat en l'absolutisme, així com el fi de les classes socials, la propietat privada i múltiples drets i millores que principalment beneficiaven a les classes obreres.¹²

Així i tot, la Revolució Russa sempre ha estat explicada, com tots els fets històrics, des del punt de vista masculí, però les dones quin paper hi van tenir?

---

¹¹ RIPIO RODRÍGUEZ, Vanesa, *et al. Feminismos, la Historia*. (2019). Madrid: Ediciones Akal, p.107-109.

¹² CASANOVA, Julián. (2017). *La venganza de los siervos*. Barcelona: Editorial Planeta.

2.3.1 La dona russa del tsarisme

La situació de les dones a Rússia durant l'època tsarista era la mateixa que la de la resta de les dones arreu del món.

Estaven privades de votar i de participar en política. Les dones de classe obrera estaven destinades a les feines de la casa i a l'educació dels fills i filles, alhora que treballaven múltiples hores en una fàbrica tèxtil per poder subsistir econòmicament.

A més, en l'àmbit jurídic, Rússia no permetia el divorci, així com a la majoria de potències occidentals ja l'havien acceptat, era l'única diferència entre el país rus i la resta del continent en l'àmbit de lleis que afectaven la dona.¹³

A principis del segle XX va ser l'època en què el comunisme, que en aquell moment estava dirigit principalment per Lenin, era més present a Rússia. Les dones van començar a sumar-se a les protestes contra el tsar Nicolau II, fartes de la pobresa extrema i la falta d'accés a aliments amb els que poder sobreviure. I, endemés, a partir del 1914, quan va esclatar la Primera Guerra Mundial, l'exèrcit rus va començar a reclutar a tots els homes per a lluitar al front i així poder vèncer, un fet que encara va provocar un descontentament més fort entre la societat del país, ja que les dones, que eren qui es quedaven a les ciutats i pobles, veien com anaven perdent marits, fills..., i a més, havien d'ocupar els llocs de treball de tots aquells que partien, cobrant menys que els anteriors empleats, pel simple fet que elles eren dones i la societat patriarcal del moment no veia just donar el mateix sou a homes i dones malgrat que fos la mateixa feina.

Tot i que tota la població estava revolucionada, amb ganes d'enderrocar el tsar i imposar un govern dels soviets, van ser les dones qui van protagonitzar la iniciativa d'una gran vaga, fartes de la fam, la inflació i la guerra, que va ser un dels detonants que va acabar amb l'esclat de la revolució final, després de molts conflictes.

Aquesta vaga va començar el 23 de febrer de 1917 a Petrograd, quan diverses dones treballadores a les indústries tèxtils van començar a estendre la veu entre els homes perquè se sumessin a la causa, mentre demanaven "Pa i Pau".

---

¹³ LASCA, Patricia. *Revolución Rusa: mujeres que hicieron historia*. Disponible a: https://www.clarin.com/entremujeres/carrera-y-dinero/revolucion-rusa-mujeres-hicieron-historia_0_HyR9Tjekf.html (consulta: 15 d'agost 2022).

Així, els treballadors es van organitzar i van desencadenar manifestacions massives a la capital russa, fins a noranta mil persones van participar en la vaga, essent tot un èxit.

Aleshores, es van començar a produir fortes revoltes i, per consegüent, repressions, però amb la creació d'un govern alternatiu, la Duma, que va pressionar insistidament al tsar, es va aconseguir l'abdicació d'aquest. Així doncs, es va considerar el triomf de la Revolució. El país es convertia en una república.¹⁴

2.3.2 Posicionament jurídic de la dona russa després de la Revolució

Després de la Revolució dels soviets, en majoria bolxevics, van prendre el poder del país i van reformar múltiples aspectes legals d'aquest.

Com havia promès el seu programa van canviar radicalment la situació de la dona i van permetre grans avenços.

Primer de tot van concedir la llibertat de què qualsevol membre de la parella matrimonial pogués demanar el divorci sense haver de demostrar cap fet rellevant, i seguidament, en el "Codi De Família" es va decretar la igualtat davant la llei entre homes i dones.

A més, es va acordar que ambdós membres de la parella tenien dret a administrar els seus propis béns, diners i propietats, i que no estava permès que un s'encarregués dels de l'altre. Per tant, per primer cop a Europa, la dona era lliure de gestionar els seus afers amb llibertat, sense l'aprovació del seu pare o marit.

Per altra banda, també es va abolir el concepte de fill il·legítim, que es donava quan aquest havia sigut fruit d'una relació extramatrimonial, i això provocava que el nadó tingués menys drets que els legítims.

I per últim, un dels fets més importants va ser que al 1920 es va legalitzar l'avortament, el qual avui dia encara està prohibit en diversos països, inclosos

---

¹⁴ LARGO ALONSO, Maria Teresa. (2017). *La Revolución Rusa. La fábrica de una nueva sociedad*. Madrid: Los Libros de la Catarata, p. 79-106

principals potències mundials, i està vist com un assassinat per gran part de la societat.

Així doncs, malgrat que el masclisme no es va erradicar de cop i continuava havent-hi petites desigualtats, la dona russa va marcar un abans i un després respecte als seus drets, i va animar encara més el feminisme europeu, que cada cop anava augmentant.

Tot i això, aquesta igualtat va durar poc temps, ja que a mitjans dels anys vint, quan va morir Lenin, Stalin va prendre el seu càrrec, i va abolir la majoria de drets que havien atorgat al paper femení, i va restablir la idea de família tradicional per començar a promoure la maternitat com a funció bàsica de la dona, així com va tornar a criminalitzar l'homosexualitat, la qual havia estat legalitzada durant els anys previs.

De manera que, Rússia, es va convertir en una dictadura absolutista.¹⁵

---

¹⁵ TRUDELL, Megan. *Las mujeres de 1917*. Disponible a: <https://www.elviejotopo.com/topoexpress/las-mujeres-de-1917/> (consulta: 6 setembre 2022) .

3. Situació jurídica a Espanya a la primera meitat del segle XX

3.1 Introducció

Durant segle XX, Espanya va viure una època de molts canvis i, sobretot durant la primera meitat, amb una forta inestabilitat política i jurídica.

Durant els primers cinquanta anys, el país va passar per una monarquia constitucional, una dictadura militar, una república, una guerra civil i la instauració d'una altra dictadura, aquest cop autoritària. Aquests canvis polítics implicaven, com és d'esperar, canvis legislatius constants, els qual seran tractats amb profunditat d'acord amb cada període.

3.2 Context històric

3.2.1 Restauració

Per a poder comprendre la situació jurídica del segle XX a Espanya ens hem de remuntar al segle XIX, el qual també va estar protagonitzat per la manca d'equilibri polític, ja que es van donar més de quaranta pronunciaments contra el poder. Durant la primera meitat del segle, Espanya havia passat per una monarquia absolutista, una invasió napoleònica, i un període en què el país alternava la monarquia constitucional i absolutista, degut, com ja hem dit, a la inestabilitat que patia el país. Finalment, el 1868, en un pronunciament anomenat "La Gloriosa", van obligar a la reina Isabel II de Borbó a exiliar-se. Des de llavors fins al 1870 es va establir un govern provisional, i entre 1871 i 1873 la monarquia democràtica d'Amadeu I de Savoia, però com que no va funcionar es va tornar a abolir i es va proclamar la Primera República Espanyola, la qual només es va sostenir durant un any, ja que el 1874 el general Martínez-Campos va dur a terme un cop d'estat que va donar inici al període anomenat La Restauració Borbònica, que va durar fins al 1923.

La Restauració és el nom amb el qual es fa referència al període monàrquic d'entre la Primera República (1873-1874), i la Segona (1931-1936), tot i que també podem

considerar el seu final el 1923, quan va començar la dictadura de Primo de Rivera, de la qual en parlarem més endavant.

Aquests anys van suposar el retorn dels Borbons a Espanya, després de sis anys d'exili, i l'inici del regnat d'Alfons XII.¹⁶

Al principi, la Restauració era vista com una nova època en què per fi, després d'anys d'inestabilitat, aquesta s'acabaria i s'instauraria un equilibri polític.

Els objectius d'aquells que van tirar endavant i recolzar aquest període eren, a més de donar estabilitat, frenar els anhels de revolució per part dels republicans, antimonàrquics i de tots aquells que estaven descontents amb la situació en què es trobava el país.

La forma de govern que es va establir durant aquelles dècades va ser la monarquia constitucional basada en el liberalisme, com en els temps anteriors a la Primera República, i va durar fins al 1923.

El primer rei de la Restauració va ser Alfons XII, fill d'Isabel II, el qual va governar durant deu anys, ja que el 1885 va morir, quan la seva esposa, Maria Cristina d'Àustria, estava embarassada del futur rei, al qual anomenaria igual que al seu pare, Alfons XIII.¹⁷

Per tant, Alfons XII va morir sense descendència al tron, perquè, malgrat tenir dos fills més, aquests havien sigut concebuts amb una altra dona, Elena Sanz, amb la qual el rei va formar una família paral·lela a la reial. De Maria Cristina tenia les dues filles, però al ser dones no podien ser coronades.

Així doncs, la vídua d'Alfons XII va ser l'encarregada d'assumir el càrrec fins al 1902 com a reina regent, quan Alfons XIII (il·lustració 5), va complir setze anys i va ser nomenat rei d'Espanya, el regnat del qual va durar vint-i-vuit anys.

Il·lustració 5:
Alfons XIII d'Espanya.
<https://n9.cl/b0dun>

L'inici del regnat d'Alfons XIII va estar marcat per la recent pèrdua de les colònies d'ultramar a la Guerra de Cuba del 1898. Aquesta decadència del que havia sigut

¹⁶ MÁXIMA URIARTE, Julia. *Monarquía Española*. Disponible a: <https://humanidades.com/monarquia-espanola/> (consulta: 27 setembre).

¹⁷ VILLARES, Ramón, MORENO LUZÓN, Javier.(2016) *Restauración y Dictadura*,. Barcelona: Editorial Crítica, p. xv-xvi.

l'Imperi Espanyol va generar un moviment intel·lectual anomenat regeneracionisme, que criticava l'estat en què havia quedat el país després de la guerra.¹⁸

Respecte a la situació política espanyola durant la Restauració, es va basar en un sistema anomenat "turnismo" (mandats per tornos). Aquest consistia en l'existència de dos partits, el conservador, dirigit per Antonio Cánovas, i el liberal, de Práxedes Mateo Sagasta, els quals s'alternaven el poder a cada mandat.

Es basava en un sistema liberal no democràtic, ja que, més enllà que el sufragi era restringit, el rei era qui formava el govern i, seguidament, es convocaven eleccions, les quals, gràcies als pactes entre els dos partits i les tupinades electorals, a més de la important presència i influència del caciquisme, eren manipulades perquè sempre les guanyés el partit que les convocava.¹⁹

Aquest sistema polític va perdurar fins al 1909.

Els anhels de canvis, l'actitud d'indignació per part del país davant el reclutament de civils per la guerra de Marroc, i el descontentament de gran part de la població per diferents aspectes polítics i socials, especialment dels grups d'oposició a la Restauració, com els carlins, els republicans, el moviment obrer, etc, van provocar molts conflictes durant el regnat d'Alfons XIII. El més important va ser la "Setmana Tràgica", de 1909, una setmana protagonitzada per enfrontaments sagnants entre ciutadans i guàrdies civils, que va tenir lloc a Barcelona²⁰ i va provocar, entre moltes altres coses, que s'acabés el "turnismo" polític que s'havia instaurat després de la mort d'Alfons XII, el 1885.

A partir de la Setmana Tràgica l'ambient d'Espanya, i sobretot Catalunya i el País Basc, on havia crescut notablement el nacionalisme català i basc, respectivament, era tens, i van tenir lloc més altercats públics, com la vaga general del 1917.²¹

---

¹⁸ BERBELL, Carlos. *Un hijo ilegítimo de Alfonso XII también pleiteó, por su reconocimiento, ante el Tribunal Supremo*. Disponible a: <https://confi legal.com/20220904-hijo-reconocido-alfonso-xii-pleiteo-reconocimiento-tribunal-supremo-31012015-1358/> (consulta: 27 de setembre 2022).

¹⁹ LAYANA, César. *El sistema político de la Restauración*. Disponible a: <http://clio.rediris.es/fichas/restaur01.htm> (consulta: 28 setembre 2022).

²⁰ DOMÍNGUEZ ÁLVAREZ, Alexia. (2009). *La Setmana Tràgica de Barcelona, 1909*. Barcelona: Cossetània Edicions, p. 120.

²¹ TAMAMES, Ramón. (2008). *Mussolini ni Franco: la dictadura de Primo de Rivera y su tiempo*. Barcelona: Editorial Planeta. p.38-39.

A més, a l'hora d'entendre el moviment en contra de la Restauració, també hem de tenir en compte que va coincidir amb els anys comunistes i bolxevics per excel·lència, és a dir, quan aquestes ideologies polítiques s'estenien a un gran ritme arreu del continent europeu, en el qual havia provocat una onada de revoltes i anhels populars.

Tots aquests anys i conflictes van acabar desencadenant en una etapa de decadència d'una època que havia estat vista com l'arribada de l'estabilitat, que va tenir fi el 1923 amb el cop d'estat de Miguel Primo de Rivera.

3.2.1.1 El Codi civil de 1889 i les dones

Després de veure el context històric de la Restauració, ens preguntem en què es basava el sistema jurídic espanyol durant aquella època.

Si retrocedim al segle XIX, podem afirmar que durant gairebé tot aquest segle el país era una monarquia constitucional, per tant, l'expressió jurídica formal del país estava basada en la Constitució de cada moment, ja que va haver-hi diverses: la Constitució de Cadis de 1812 o la del 1837, que va estar modificada posteriorment al 1845 perquè tingués una tendència més conservadora i moderada. Aquesta va estar vigent fins al 1869, quan es va elaborar una nova constitució la qual tingué un caràcter més democràtic i avançat a l'època. Aquesta darrera va durar fins a l'arribada de la Primera República, durant la qual es va formar una constitució federal.

Totes les constitucions anteriors van estar, tot i que en diferent escala, orientades a un índole liberalista.

Després de diferents canvis, al 1876, quan Espanya tornava a ser una monarquia constitucional, es va redactar la que seria la Constitució que es mantindria vigent durant tota la Restauració. Aquesta, com les seves predecessores, era de caràcter liberal i dividia el poder de l'Estat espanyol en tres òrgans: rei, corts i govern.²²

---

²² TORTELLA CASARES, Gabriel, *et al.* (1988). *Revolución Burguesa, oligarquía y constitucionalismo.*, Madrid: Editorial Labor, p.388.

Tot i que la Constitució era la llei suprema en la qual es basava la justícia espanyola durant el segle XIX, el 1889, durant el regnat de Maria Cristina, es va crear un codi civil en què el sistema jurídic es pogués recolzar, i així tenir unes lleis que determinin la legalitat al país.

Aquest fet va marcar la història jurídica d'Espanya.

La redacció del codi civil havia patit molts intents fallits, però, finalment, tret d'algun moment en què es va abolir i dels múltiples canvis d'actualització segons l'època, és el mateix document que ha estat vigent fins a l'actualitat al país.

En aquell moment, constava de 1976 articles i es va dividir en un títol preliminar i quatre llibres, tot i que aquesta estructura continua igual avui dia.

Cada llibre s'ocupa d'un aspecte específic, els quals són: *“Las Personas”*, *“Los bienes, de la propiedad y de sus modificaciones”*, *“Los diferentes modos de adquirir la propiedad”* y *“Las obligaciones y los contratos”*.

Dins de cada un d'aquests hi ha diferents títols que contenen la totalitat de les lleis i articles.²³

El caràcter d'aquest codi era totalment paral·lel al pensament i valors de l'època. Estava basat en el liberalisme, els principis del qual només gaudien els homes.

Hi havia una clara distinció de tracte segons en quin estat civil es trobés la dona. La soltera adquiria la majoria d'edat als vint-i-cinc anys, mentre que l'edat legal estava establerta en els vint-i-un.²⁴

Tot i això, les que patien unes diferències més inapel·lables eren les dones casades, estaven sotmeses legalment al seu marit, i estaven obligades a obeir-lo incondicionalment, així com ell estava obligat a protegir la dona. Aquesta llei estava recollida en l'article cinquanta-set:

Art.57. *El marido debe proteger a la mujer, y ésta obedecer al marido.*

Així com tampoc la dona podia comparèixer legalment a un judici sense la representació del seu marit, tret que es tractés d'un judici criminal o contra el propi marit, recollit a l'article seixanta:

---

²³ PASCUAL, VICENS, Carlos. *La Codificación civil en España. El Código Civil español: estructura y crítica. El artículo 1.976. Leyes posteriores modificativas.* Disponible a: <https://www.notariosyregistradores.com/opositores/temasdeopositores/n0-ci-002.htm> (consulta: 30 setembre 2022).

²⁴ LLINÀS CARMONA, Conxa. (2008). *Feminismes de la Transició a Catalunya*. Barcelona: Horsori Editorial, p.49.

Art.60. *El marido es el representante de su mujer. Ésta no puede, sin su licencia, comparecer en juicio por sí o por medio de Procurador. No necesita, sin embargo, de esta licencia para defenderse en juicio criminal, ni para demandar o defenderse en los pleitos con su marido, o cuando hubiere obtenido habilitación conforme a lo que disponga la Ley de Enjuiciamiento Civil.*²⁵

Aquests dos articles ens donen a entendre el caràcter del codi civil respecte les dones.

Per tant, ens trobem amb la figura femenina en un estat de submissió i amb una falta d'independència absoluta. A més, per descomptat, el sufragi de l'època era censatari, descartant, entre altres sectors de la societat, totes les dones. Així com tampoc s'havia plantejat una possible llei del divorci.

3.2.2 Dictadura Primo de Rivera

Després de veure com la Restauració arribava a la seva fi, és imprescindible conèixer el fet definitiu que va marcar la data en què es considera el començament d'una nova època a la història d'Espanya. Una època que passa una mica desapercebuda, ja que els esdeveniments posteriors capten el protagonisme principal del segle XX espanyol.

Es tracta del cop d'estat de Miguel Primo de Rivera (il·lustració 6), el 13 de setembre de 1923, que va desencadenar en una dictadura de vuit anys.

El cop d'estat havia sigut fruit de diverses conspiracions, provocades per l'espiral revolucionista i el creixement constant del nacionalisme, a més de les tensions que s'havien creat entre l'exèrcit i el poder civil, que en aquell moment era el partit liberalista.

Il·lustració 6:
Miguel Primo de Rivera Orbaneja
<https://n9.cl/j0ybe>

---

²⁵ Codi civil de 1889, p.2.

El paper que va jugar el rei Alfons XIII en aquest cop sempre ha sigut motiu de controvèrsia, ja que va adoptar una actitud bastant permissiva i indiferent, sense objectar cap inconvenient en la decisió definitiva de Primo de Rivera.

Aquest permís superficial va provocar que ni el govern ni el poble es revelés o lluités en contra, de manera que el partit liberal va mostrar una actitud obedient davant el cop i el rei de manera que l'objectiu de Primo de Rivera es va complir amb èxit i amb menys dificultats de les esperades.²⁶

Així doncs, Primo de Rivera, va declarar la Dictadura militar a Espanya, i va prendre una sèrie de mesures pel que fa a l'organització legal i institucions del país.

Va suspendre la Constitució vigent des del 1876, va desfer les diputacions i va prendre el control de la censura de premsa. També va prohibir totes aquelles llengües que no fossin el castellà, és a dir, les cooficials: el català, el gallec i l'euskera.

La principal institució va passar a ser l'anomenat "Directorio Militar", que estava constituït per homes amb formació militar i liderat per Primo de Rivera. A més, el 1924, el dictador va crear el partit polític "Unión Patriótica", que es va convertir en partit únic i personalista que sostindria els set anys de dictadura. Així i tot, també va establir una Assemblée Nacional, que tenia funció de parlament, tot i que controlat pel director, així que no tenien les mateixes funcions que un parlament actual, a causa de l'estat autoritari establert aleshores.²⁷

La Dictadura (1923-1930), va estar dividida en dues etapes. La primera va ser anomenada Directorio Militar, igual que la institució principal. Comprèn del 1923 fins al 1925, i es caracteritza per un gran caràcter autoritari i estricte. Durant aquesta, Primo de Rivera va establir l'ordre públic i la pau social, després de temps revolucionaris. A més va estipular un nou sistema administratiu i va fer-se càrrec de la guerra del Marroc (1920-1927). Durant aquest període de la dictadura es va guanyar l'opinió pública i exterior.

---

²⁶ VILLARES, Ramón, MORENO LUZÓN, Javier, p. 498-501.

²⁷ Anònim. *Dictadura de Primo de Rivera. Asamblea Nacional 1923-1930*. Disponible a: <https://www.congreso.es/ca/cem/primoriv> (consulta: 10 octubre 2022).

La segona etapa és coneguda per dos noms, o bé Directori Civil, o bé Govern dels Homes civils. Va començar quan ja es veia la direcció en què anava la guerra del Marroc, així que Primo de Rivera va decidir fer un canvi en la forma de govern, de manera que a partir d'aquell moment els que manessin fossin homes civils i no militars. Va seleccionar els homes més adients per cada càrrec, i va atorgar una persona experta en la matèria de la qual era responsable, per exemple, Calvo Sotelo, llicenciat en dret, era ministre d'Hisenda, o José Yanguas de Messía, també llicenciat en dret i especialitzat en dret internacional, i que ess podria identificar com uns tipus de ministeris.

Amb això, també va canviar el tarannà de la dictadura, organitzant-la d'una manera més adequada.

Per a fer aquest canvi, el dictador, va comptar amb l'absolut suport del rei, Alfons XIII.²⁸

Tot i que la dictadura va arribar a ser molt ben reconeguda, nacional i internacionalment, no va ser gaire el temps que aquest règim es va trobar en tan bona situació.

A la darrera dels anys vint, la dictadura va entrar en un estat de decadència per diferents motius.

El primer és la crisi econòmica en què es va veure submergit, no només el país, sinó el món en general, pel conegut "Crac del 29", la caiguda de la borsa d'Estats Units, que va afectar internacionalment.

D'altra banda, el govern primo-riverista va començar a perdre suports socials i polítics, com el del catolicisme social i polític o el de la UGT, en aquests casos a causa d'una sèrie de qüestions polítiques plenes de contradiccions respecte a la política social i la general. Però el cop més fort per al règim va ser l'allunyament dels seus principals suports, l'exèrcit i la corona, els quals van començar a perdre la confiança dipositada anteriorment en Primo de Rivera.

A més, el moviment d'oposició que es va imposar a la dictadura, el republicanisme, que cada cop anava augmentant, també va suposar un gran obstacle per al funcionament de l'estat.

Un altre motiu important que va contribuir al final d'aquesta etapa de dictadura va ser la incapacitat de Primo de Rivera de formar un règim estable, així com tampoc

---

²⁸ TAMAMES, Ramón, p.194-200.

de trobar una sortida política i constitucional a l'estat en què es trobava Espanya. La raó principal que justifica aquesta insuficiència és la feblesa ideològica que el govern experimentava, ja que, tot i que en un inici tenia un tarannà absolutista amb una manera de dirigir oportunista i pragmatista, va anar perdent força fins a no fonamentar-se en cap base ideològica ferma.²⁹

Finalment, Miguel Primo de Rivera es va veure superat per la situació tan precària en què avançava el règim que ell havia creat i el qual no havia sabut gestionar i, per conseqüència, va exposar la seva dimissió oficial el 28 de gener de 1930, deixant el poder en mans d'aquells que formaven l'autoritat darrere d'ell, els quals no van estar prou preparats per encapçalar un país que es trobava en aquell estat. Així doncs, la dictadura havia finalitzat.

3.2.2.1 Sistema jurídic durant la dictadura de Primo de Rivera i com afectava a les dones

Quan Miguel Primo de Rivera va arribar al poder, va suspendre la regència de la Constitució de 1876, la qual no tornaria a ser vigent mai més, així com es va invalidar el Codi Civil de 1889³⁰, és a dir, tot el sistema jurídic de la Restauració.

No obstant això, tampoc va haver-hi cap esmena en instaurar alguna mena de document jurídic en què basar el sistema. L'únic que es va presentar va ser l'Estatut Municipal de 1924, el qual, entre altres coses, garantia el dret a vot de tots els ciutadans, incloent-hi les dones, sempre que estiguessin casades. Tot i que aquest fet sembla mostrar una voluntat d'igualtat de gènere, no va ser més que un acte per a tenir una bona opinió internacional, ja que, en ser un règim dictatorial, per tant, no democràtic, no es van arribar a celebrar eleccions durant el temps en què Primo de Rivera va restar en el poder a Espanya.

També cal tenir en compte que, en els anys de dictadura primo-riverista, trobem un panorama internacional en plena onada de sufragisme, pel qual lluitaven el conjunt

---

²⁹GÓMEZ NAVARRO, José Luis. (1991). *El régimen de Primo de Rivera*. Madrid: Ediciones Cátedra. p. 520-523.

³⁰<https://www.congreso.es/ca/cem/const1876> (consulta: 11 d'octubre).

de dones de diversos països, fet que va contribuir a la instauració de l'estatut per a fingir una política més compromesa amb la veu que els faltava a les dones.

Així i tot, Espanya encara era un país confessional, amb la religió catòlica com l'oficial, fet que afavoria la desigualtat entre sexes, tant social com legal, de manera que la dona seguia en una posició desfavorable, en la qual es trobava mancada de drets i llibertats.

3.2.3 Segona República

Després de la dimissió de Primo de Rivera, va agafar el poder, a ordres del rei, el general Dámaso Berenguer, que prometia tornar a la "normalitat constitucional" d'abans del cop d'estat de 1923. Tot i que aquestes intencions semblava que agradaven a l'opinió pública, la mala gestió de Berenguer no va poder enderrocar la crisi política que s'havia format a Espanya, degut, principalment, al moviment antimonàrquic. Aquest període, va ser anomenat com la "Dictablanda". En fracassar aquest intent de fer ressorgir l'economia, la societat, la política, i l'estat del país en general, el rei Alfons XIII, va ordenar un canvi de president, fent ocupar aquest lloc a Juan Bautista Aznar.

Després de la dictadura, el moviment de dretes i monàrquic era escàs, a més, havia desaparegut el caciquisme i els que prenién la iniciativa política del país eren els republicans, moviment que havia augmentat notablement durant els últims vuit anys. Va ser aleshores quan es va fomentar l'organització política dels republicans, i es van dividir en diversos partits o corrents.³¹

Als anys previs a la República, els principals partits republicans eren el Partit Republicà Radical i el Partit Republicà Federal.

El Partit Republicà Radical va néixer durant la segona etapa de la Restauració, el 1908, per Alejandro Lerroux. Va ser un partit amb gran implantació territorial arreu del país, però la seva manca d'organització centralitzada va fer que es convertís en un partit caòticament coordinat. Al principi, tenia un fort caràcter republicà,

---

³¹ GIL PECHARROMÁN, Julio. (2006) *Segunda República Española*. Madrid: Biblioteca Nueva, p.25.

anticlerical i anticatalanista, però al cap dels anys va anar desenvolupant una tendència cap a la dreta, fins que a la II República ja era una força de caràcter conservador. Fins a aquell moment, va tenir molt de suport a Catalunya.

Per altra banda, el Partit Republicà Federal, dirigit per Manuel H. Ayuso, que buscava la descentralització del país, la declaració d'una Espanya laica i la separació entre l'Estat i l'Església, que havien tingut una relació directa entre ells respecte a la governació del país. Durant la Restauració i la dictadura, va ser el partit més influent entre les classes populars catalanes, a causa de la seva política proobrera i pagesa.³²

Tot i així, poc abans de la Segona República, van anar sorgint diferents partits i corrents republicanes. Acció Republicana n'és un exemple, un important partit fundat i dirigit per Manuel Azaña, que acabaria sent president de l'estat republicà.

Un altre exemple és el Partit Republicà Radical Socialista, derivat del Partit Republicà Radical però amb algunes diferències.

En últim lloc, també hi havia Esquerra Republicana, un partit catalanista d'esquerres creat el 19 de març de 1931 per Francesc Macià, el futur president de la generalitat.

A més, també hem de tenir present l'existència del Partit Obrer Socialista Espanyol, fundat per Pablo Iglesias el 1879, el qual tenia bastant de suport obrer, entre les classes més baixes sobretot, ja que prometia àmplies millores per a aquest conjunt social. En aquells moments, el PSOE era clarament un partit d'esquerres.

Malgrat l'existència de tantes corrents republicanes, el 17 d'agost del 1930, es va signar el "Pacto de San Sebastián", el qual es basava en un document en el que tots els partits republicans espanyols de l'època, a excepció del Federal, s'aliaven amb l'objectiu comú d'enderrocar la monarquia. El van signar representants de cada partit polític, i aquests van passar a formar part del que s'anomenaria "comitè revolucionari".³³

---

³² GIL PECHARROMÁN, p.25.

³³ OTERO, Nacho. *Pacto de San Sebastián, primer paso hacia la República*. Disponible a: <https://www.muyhistoria.es/contemporanea/articulo/pacto-de-san-sebastian-primer-paso-hacia-la-republica-121502882260> (consulta: 25 d'octubre).

3.2.3.1 Eleccions de 1931

En trobar-se el país en un estat tan inestable, el president provisional, Aznar, va convocar eleccions municipals a Espanya pel dia 12 d'abril de 1931, les quals van estar vistes com una oportunitat per als republicans i com una amenaça per als monàrquics.

Tres setmanes abans de les eleccions, el 23 de març, el govern va abolir la censura vigent fins llavors, i va garantir la total llibertat de reunió i associació, fet clau per a l'organització i candidatures de cada partit.

Finalment, va arribar el dia 12. Arreu del país ja es respiraven aires republicans, es van donar lloc moltes manifestacions a crit de:

“Visca la República i mort al rei!” (il·lustració 7)

El país sencer va decidir exercir el seu dret a vot i, malgrat que fins al dia 14 no van arribar els resultats definitius, al vespre del dia 12 ja es preveia que la victòria republicana havia sigut aclaparadora a les urnes. De fet, el dia 13 al matí, quan els periodistes van anar a preguntar sobre l'avenç del recompte al president Aznar, aquest el que va contestar va ser: *¿Que se*

puede decir de un país que se acuesta monárquico y amanece republicano? Aquesta resposta va ser clau perquè els republicans comencessin a gestionar la seva imminent victòria i els monàrquics, paral·lelament, la seva derrota.

Il·lustració 7:
Manifestació popular d'adhesió a la República
(Josep Ma. Segarra, Barcelona, 15 d'abril de 1931)
<https://n9.cl/n6eaw>

El rei Alfons XIII, decebut amb la seva pàtria, ja veia com finalitzava l'època monàrquica del país, i, per tant, el seu regnat, va organitzar el seu exili immediat, preocupat perquè les manifestacions, fins al moment pacífiques, no es convertissin en accions violentes i ell en el principal objectiu d'aquestes.

Dos dies després que els espanyols anessin a votar, el 14 d'abril, un dia decisiu per la història d'Espanya, van sortir els resultats oficials de les eleccions. Tothom era conscient quin bàndol seria el vencedor, tant que, fins i tot, a molts edificis ja onejava la bandera republicana, i a més, cap autoritat va intentar impedir-lo, fins i tot

la Guàrdia Civil ho va permetre, la qual es va decantar a donar suport al republicanisme, ja que també anhelaven canvis i estabilitat política.

No obstant les ganes de proclamar la república, hi havia un ambient tens al país, ningú sabia que s'havia de fer ara que era oficial que la monarquia quedava abolida. Finalment, una població basca, Éibar, va fer el primer pas i es va atrevir a proclamar oficialment la Segona República Espanyola. A partir d'aquí, les proclamacions es van anar estenent a les poblacions d'arreu l'estat espanyol.

A Barcelona, Francesc Macià, president d'Esquerra Republicana de Catalunya, el partit amb més suport a Catalunya, va proclamar la República Catalana, esperant a formar una Confederació Ibèrica amb la resta d'Espanya, fet que a la llarga mai es va complir.

Per tant, faltava Madrid, la capital d'Espanya, per a fer la proclamació formal. Així doncs, el vespre del 14 d'abril, part dels que formarien el govern de la república, entre ells Largo Caballero i Niceto Alcalá-Zamora, van prendre el Ministeri de la Governació, on va quedar oficialment proclamada La Segona República Espanyola. La primera acció oficial que va dur a terme el nou govern va ser l'amnistia per als delictes polítics, socials i d'impremta. Tot seguit va reformar la llei electoral i va prometre un nou sistema jurídic.

Alhora que el país entrava en eufòria i alegria, mentre la gent sortia als carrers a celebrar la gran victòria, Alfons XIII agafa un cotxe, s'acomiadava dels grans d'Espanya i marxava direcció el port de Cartagena, on agafaria un vaixell, direcció Itàlia, per passar allà els seus últims anys. Tot i el seu exili, no va ser fins al 1941 que va abdicar oficialment.³⁴

---

³⁴ V.V. A.A.. (1996) *La Guerra Civil Española, La Segunda República: esperanzas y decepciones*. Barcelona: Edicions Folio, p. 30-31

3.2.4 Guerra Civil

3.2.4.1 De la sublevació a la guerra

Des de la proclamació de la República, molts monàrquics i contraris al règim, van començar a planejar una sublevació militar que enderroqués el nou govern d'Espanya, el primer intent fallit es veu el 10 d'agost de 1932, quan el militar Sanjurjo intenta donar un cop d'estat. Seguit d'aquest, es van donar diferents capítols semblants.

Durant aquests anys de conspiracions, els colpistes van comptar amb el suport d'importants figures britàniques, un país generalment en contra del règim republicà, així com personatges espanyols arreu del país.

Malgrat que el mèrit de la sublevació s'atorga a Francisco Franco, fou Emilio Mola Vidal, un important militar espanyol, qui dirigí i organitzà tot el cop d'estat, junt amb altres membres del cos militar importants, com José Enrique Varela o el mateix José Sanjurjo Sacanell. (il·lustració 8)

El primer lloc on es va dur a terme l'aixecament va ser a Melilla, el 16 de juliol de 1936, el qual es va anar estenent en els següents dies per la península.

Els colpistes pensaven que tindrien més facilitat a l'hora de prendre el poder, i probablement no van pensar en el desembocament d'una guerra com la que s'aproximava. La sublevació va triomfar a Galícia, Castella i Lleó, Navarra, Andalusia Occidental, a la major part de les Illes Balears, Canàries i Saragossa. En canvi, a la resta de parts d'Espanya, com Astúries, Cantàbria, el País Basc, Catalunya, Madrid, Castella la Manxa, Múrcia i Andalusia oriental, les forces populars, a favor de la República, van mostrar una gran resistència.

El bàndol popular va respondre amb accions violentes, cremes d'esglésies, etc, (il·lustració 9).

Il·lustració 8:
Caps i oficials de les guarnicions de Canàries reunits amb el comandant general de les illes, Francisco Franco.
(Anònim, Tenerife, juny de 1936)
<https://n9.cl/qpzlm>

Així doncs, Espanya va quedar dividida en dos bàndols, el que seria el nacional i el republicà, i va desencadenar en una cruenta guerra civil que duraria, gairebé, tres anys.³⁵

Il·lustració 9:
Reacció ciutadana davant la insurrecció militar.
(Autor n.j., Barcelona, 19 de juliol de 1936)
<https://n9.cl/yv12z>

Durant els primers mesos, tot i que els milicians es van poder defensar malgrat no tenir un exèrcit tan preparat com el sublevat, aquest va anar conquerint territoris de domini republicà i aclaparant aquest exèrcit. Van anar guanyant múltiples batalles fins que, entre el 25 de juliol i el 16 de novembre del 1938, es va dur a terme la considerada més cruel i atroç de tota la guerra, la batalla de l'Ebre (il·lustració 10), la qual va donar una evident victòria al bàndol nacional, i va acabar d'enfonsar l'exèrcit republicà, que va intentar lluitar fins a l'últim moment, malgrat no tenir recursos ni forces. La majoria de tots aquells que havien col·laborat amb el bàndol republicà i havien sobreviscut, es van exiliar, la majoria cap a França o Llatina-Amèrica.

Il·lustració 10:
Batalla de l'Ebre
(David Seymour, l'Ebre, juliol-novembre de 1938)
<https://n9.cl/8wzk7>

Finalment, l'1 d'abril del 1939 es va posar fi a la Guerra Civil Espanyola amb una clara victòria franquista que desembocaria en una dictadura feixista i absolutista.³⁶

3.2.4.2 Les dones i la guerra

La Guerra Civil Espanyola va marcar la història del país fins al dia d'avui, però el rol que van prendre les dones en ella no és un tema que s'acostumi a tractar.

Van jugar un paper actiu durant la guerra, però molt diferent segons el bàndol al qual pertanyien.

Les dones nacionalistes es van posar a disposició del que anomenaven "glorioso movimiento salvador de España", prenent tasques al capdavant propagandístic

³⁵ VIÑAS, Ángel. (2011). *La Conspiración del General Franco*. Barcelona: Editorial Crítica, p.42-43.

³⁶ CASANOVA, Julián. (2007). *República y guerra civil*. Sabadell: EGEDSA, p.376-390

franquista, així com en la participació de desfilades, misses o benediccions a banderes de la Falange que anaven al front, el partit feixista fundat per José Antonio Primo de Rivera, el fill del dictador espanyol dels anys vint, que seria en un futur l'únic partit de l'Estat.

També es dedicaven a recaptar fons per a cobrir totes aquelles necessitats que havien sorgit arran de la guerra, i fins i tot, algunes, van esdevenir infermeres de guerra, o bé es van posar a treballar en bugaderies, tallers de confecció o empreses assistencials fetes per la Junta Tècnica de l'Estat, sempre que fossin feines considerades per dones, ja que, durant la guerra, el moviment nacional, va confeccionar i compartir el model de dona espanyola, que es veia reduïda a les tasques de casa, a la maternitat i a la submissió de l'home. Tot i això, pensaven que el paper femení havia d'implicar-se de manera activa en la lluita antirepublicana, i contribuir notablement en la instauració del nou estat.

Per altra banda, el bàndol republicà, a causa dels canvis socials, polítics i culturals que havia comportat la guerra, va adquirir un caràcter més feminista, gràcies també a la forta participació política de la dona en el republicanisme, tot i que sempre sense defensar l'emancipació de la dona, els complets drets jurídics o la seva capacitat de prendre responsabilitats majors.

Va sorgir un gran interès per la implicació de la dona en la guerra, i això va donar peu a importants crides per la seva contribució en la guerra.

La dona, no només es va ocupar de substituir els homes enviats al front en el seu lloc de treball, sinó que també es va encarregar de la producció d'objectes bèl·lics, o inclús, se'ls hi va donar l'oportunitat, fins aleshores mai vista en el país, d'anar al front a fer la guerra (il·lustració 11), de la mateixa manera que lluitaven els homes, tot i que normalment se les impedia assumir càrrecs i responsabilitats superiors.³⁷

Il·lustració 11:
Milicianes del front extremeny.
(Anònim, Extremadura, agost de 1936)
<https://n9.cl/hpgnxx>

³⁷ MARTÍ I BERBOIS, Josep Lluís, TAVERA, Susanna. *Sufragisme i Sufragistes: Reivindicant la ciutadania política de les dones*. (2019). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Memorial Democràtic, p. 534-538.

Aquestes dones van mostrar una força i resistència inesperada i digna d'admiració, essent fidels als seus ideals fins i tot després d'haver estat durament castigades i torturades sense pietat pels vencedors, així com molts testimonis corroboren.³⁸

3.2.5 Dictadura Franquista

Amb l'arribada de Francisco Franco al poder (il·lustració 12), es va instaurar un règim dictatorial de caràcter totalitari i tradicional totalment contrari als ideals promoguts per la República.

Il·lustració 12:
Francisco Franco
<https://n9.cl/utymr>

Va comptar amb el suport incondicional de l'Església catòlica, a causa de la unió formalitzada entre aquesta i l'Estat. A més de la intervenció militar en el govern, el qual constava de múltiples càrrecs ocupats per generals o membres de l'exèrcit, el dictador mateix, per exemple.

Durant la dictadura va haver-hi un sol partit actiu i permès, la Falange, d'índole feixista.

A grans trets, el règim franquista es pot dividir en dos períodes, el Primer Franquisme, i el Segon.

El Primer Franquisme, que va comprendre els anys 1939 fins a 1959, va ser l'època en què la postguerra va colpejar durament la població espanyola, castigant-la amb pobresa extrema i una forta molta repressió contra aquells que havien mostrat una posició contrària al nou règim. La violència va ser un recurs habitual en aquella època per a la gestió del nou Estat.

Així mateix, durant el Primer Franquisme, el país va fer un intent de convertir-se en una autarquia, és a dir, un sistema basat en l'autosuficiència del país, el qual no va evolucionar de la manera esperada ni va assolir els objectius proposats, establits en la no dependència internacional.

Per altra banda, la segona etapa, el Segon Franquisme, comprès entre el 1959 i el 1975, també és anomenat com el franquisme desenvolupista, ja que durant aquest període, gràcies a una sèrie de plans de desenvolupament econòmic i social, el país

---

³⁸ OLESTI, Isabel. (2005). *Nou dones i una guerra, Les dones del 36*. Barcelona: Edicions 62, p. 9-15

va experimentar un gran creixement financer. Així doncs, Espanya va deixar enrere el sistema autàrquic.

Finalment, la dictadura franquista va tenir fi el 20 de novembre de 1975, quan Franco va morir a Madrid, deixant enrere un règim absolutista que havia tingut trenta-sis anys de durada.³⁹

3.2.5.1 La Secció Femenina

Amb la dictadura franquista, les dones van perdre qualsevol mena de dret o llibertat que impliqués concedir-li un mínim d'autonomia.

Es va crear un model de dona ideal segons la ideologia política del moment, fomentat per la branca femenina de l'únic partit de l'Estat, la Falange, anomenada "Sección Femenina". Va ser creada l'any 1934 amb el lideratge del partit en mans del seu fundador, José Antonio Primo de Rivera, i liderada per la germana d'aquest, Pilar Primo de Rivera.

La funció de la Secció Femenina era convertir-se en un suport en l'ordre de la nova societat espanyola i acaparant diversos aspectes d'aquesta. Es va establir una estreta relació amb el govern.

La seva missió principal era exaltar la figura de la dona exemplar, la qual es basava en la maternitat i en la idea de la figura femenina com un ésser fràgil i submís. Una idea que es demostra totalment en el seu reglament, on exposen: "*La Sección Femenina declara que el fin esencial de la mujer en su función humana es servir de perfecto complemento al hombre, formando con él, individual o colectivamente, una perfecta unidad social*".

En aquest exemplar de l'arquetip femení, té una gran presència l'educació, on imperava la separació dels rols segons el sexe. Estava dividida en l'educació masculina i la femenina. La primera, estava enfocada a la virilitat i patriotisme, en canvi, la de les dones a coneixements específics sobre les tasques de la llar. Eren educades per a ser obedients i estar destinades al que es va anomenar "Las tres C", traduïdes de l'alemany, inspirades en la ideologia nazi, que significaven "casa, cocina, calceta", és a dir, llar i maternitat.

---

³⁹DE RIQUER, Borja. (2010). *La dictadura de Franco*. Barcelona: EGEDSA, p.247 i p. 609.

A partir de l'any 1944, les dones van estar obligades a fer un servei comunitari per a senyoretes, anomenat Servei Social, estretament lligat amb la Secció femenina (il·lustració 13) i dedicat a preparar-les per a la vida de dona.

Il·lustració 13:
Dones de la Secció Femenina desfilant.
(Autor i data desconegudes)
<https://n9.cl/q6thp>

Respecte a la vida laboral, el 1938 s'aprova el "Fuero del Trabajo", una promulgació que pretenia regular els treballs de cada part de la societat, i que afirmava *"La tendencia del Nuevo Estado en que la mujer dedique su atención al hogar y se separe de los puestos de trabajo.."*. És a dir, allunyaven les dones de les feines professionals, justificant-ho de manera que alliberaven a la dona de les feines d'oficina i de fàbrica, és a dir, com un benefici per a elles. A tot això, es van anar sumant diversos articles sobre l'ocupació femenina, complementat amb una sèrie de mesures que deien, per exemple a l'article 4 de les "medidas mitigadoras" del "Decreto-Ley": *"Prohibición del empleo de la mujer casada, a partir de un determinado ingreso que perciba su marido"*.⁴⁰

Durant la segona meitat del segle XX, la majoria de països europeus, alguns en major escala, com els nòrdics, altres en menys, com França o Itàlia, començaven a encaminar-se cap a la igualtat entre sexes, fet que va provocar, a més d'altres raons treballades a continuació, que s'aprovés la "Ley de Derechos Políticos, Profesionales y Laborales de la Mujer", o "Ley de los derechos de la Mujer", com a voluntat de demostrar que Espanya, com la resta d'Europa, començava a donar més veu a les dones, tot i no ser veritat.⁴¹

Aquesta llei, proposada per la Secció Femenina, fruit també, de les demandes de dones com Mercedes Fórmica⁴², promovia la incorporació laboral de la dona, tot i

---

⁴⁰ DI FEBO, Giuliana. (1979). *Resistencia y Movimiento de Mujeres en España 1936-1976*. Barcelona: ICARIA, p. 127-142

⁴¹ NIELFA CRISTÓBAL, Gloria. (2003). *Mujeres y hombres en la España Franquista: Sociedad, economía, política, cultura*. Madrid: Editorial Complutense, p.167.

⁴² Mercedes Formica va ser una jurista, novel·lista i assagista espanyola. Tot i que primerament va pertànyer a la Secció Femenina de la Falange, després se'n va desvincular i va mostrar un gran afany per la lluita en la igualtat de drets per les dones, tenir una gran influència en la reforma del codi civil que va fer que aquest canviés amb relació al paper de la dona.

que sempre fos amb autorització marital i amb una selecció prèvia de la feina, ja que aquesta s'havia d'adequar a les tasques que estaven permeses per a elles. Per tant, tot i que aquesta llei va permetre respirar una mica a les dones, aquestes continuaven limitades i discriminades laboralment.⁴³

---

⁴³ CABRÉ, M.Àngels. (2020) *El llarg viatge de les dones, Feminisme a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62. P. 172.

4. Lleis i llibertats que afectaven a les dones durant la Segona República

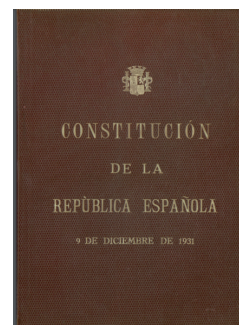
4.1 Bases jurídiques de la República: La Constitució de 1931

Artículo Primero. España es una República democrática de trabajadores de toda clase, que se organiza en régimen de Libertad y de Justicia. Los poderes de todos sus órganos emanan del pueblo.

La República constituye un Estado integral, compatible con la autonomía de los Municipios y las Regiones.

La bandera de la República española es roja, amarilla y morada. ⁴⁴

El dia 9 de desembre de 1931, a Madrid, es va dur a terme la votació de la Constitució de la República Espanyola (il·lustració 14) per part dels membres de les Corts Constituents, la qual s'havia començat a redactar després de les eleccions generals del 28 de juny del mateix any. La Comissió de Constitució estava formada per vint-i-un membres de diferents partits: socialistes, radical-socialistes, membres del Partit Republicà Radical, d'Esquerra Republicana i d'Acció Republicana.

Il·lustració 14:
Constitució Republicana de 1931.
(Madrid, 1931)
<https://n9.cl/zavj>

L'aprovació d'aquest document va suposar un canvi radical en el reglament jurídic d'Espanya, i tot i que no es va crear cap codi civil nou i continuava vigent el de 1889, el qual va ser modificat totalment, el sistema jurídic es basava principalment en el contingut de la Constitució, considerat un dels documents més interessants del segle XX, a causa del canvi radical que va patir el caràcter legal del país fins llavors. Es dividia en deu títols, amb cent vint-i-cinc articles en total.

---

⁴⁴ Constitució de 1931. p.4.

Els principis bàsics en què estava inspirada la Constitució eren el regionalisme, moviment cultural i polític que tenia la finalitat de defensar la identitat pròpia d'un país o estat, el laïcisme, és a dir l'abolició d'un estat confessional, i, per tant, la separació entre Església i Estat, característica de la història del país, l'economia social, per tal de mirar pel bé econòmic del país i, el més important, la democràcia, tan anhelada per la societat espanyola, després d'anys de dictadura i repressions. També cal destacar el caràcter liberal que caracteritzava la Constitució, com podem veure amb la proclamació de la sobirania nacional, on la implantació del sufragi universal a la llei tenia un paper clau, la qual veurem amb més detall més endavant. A més, també trobem altres principis liberals com la separació de poders o diferents llibertats, com la d'associació o expressió.

El fet més rellevant que va imposar l'aprovació d'aquesta legislació va ser l'establiment de l'òrgan governamental, que seria més important políticament respecte a la gestió estatal del país: les corts unicamerals. Aquestes eren escollides mitjançant el vot universal, lliure, directe i secret. En les principals facultats de les quals trobem la potestat legislativa, el control del govern mitjançant moció de censura i el nomenament del president de la República.⁴⁵

Arran l'aprovació de la Constitució republicana, es van dur a terme unes eleccions per a decidir els principals càrrecs del país. El de President de la República va ser pres per Niceto Alcalá-Zamora, però el president del govern va ser Manuel Azaña.

4.1.1 Les dones en la Constitució republicana

La posició de la dona dins la Constitució republicana va ser anàloga amb la ideologia del moment, i és que, malgrat que en el codi civil es mantenien alguns articles que incitaven a la discriminació femenina, com els que es tractaran en el punt 4.2.3, la Constitució apel·lava plenament a la igualtat entre els dos sexes, fonamentada en l'article 25: *“No podrán ser fundamento de privilegio jurídico: la*

---

⁴⁵ MARTÍN I BERBOIS, Josep Lluís. (2021). *90 anys de la Segona República*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Memorial Democràtic, p. 61-62.

naturaleza, la filiación, el sexo, la clase social, la riqueza, las ideas políticas ni las creencias religiosas.”

Així mateix, la Constitució no distingia cap avantatge en la situació dels cònjuges dins el matrimoni, i igualava aquests pel que fa als drets, tal com regia l'inici de l'article 43: *“La familia está bajo la salvaguarda especial del Estado. El matrimonio se funda en la igualdad de derechos para ambos sexos (...)”*⁴⁶

Per tant, tot i que a la realitat, en molts àmbits, la dona no gaudia d'una igualtat social completa, va poder comptar amb una sèrie de millores legals, recollides en la Constitució, les quals van permetre que pogués exercir determinats drets amb els quals no havia comptat mai, com la possibilitat d'ocupar un lloc de treball o de no tenir desavantatge jurídic.

4.2 Divorci

La Llei republicana del Divorci, que és com es coneix, va ser presentada per primer cop a les Corts Constituents el 3 de febrer de 1932 pel ministre de Justícia, Álvaro de Albornoz y Liminiana.

Els punts més importants que va exposar van ser, per una banda, la dissolució del matrimoni, ja que, tot i que la Constitució en recollia el dret, creia que calia una llei que regulés un tema tan delicat, i, per altra banda, la llibertat dels contraents pel que fa a exercir el dret a divorci, principi també derivat de la Constitució.

Aquesta llei va romandre en discussió parlamentària entre el 5 de febrer de 1932 i el 24 de febrer del mateix any. Finalment, l'endemà, dia 25 de febrer de 1932, es va aprovar per 263 vots a favor i 23 en contra. Així i tot, van ser modificats alguns aspectes, i posteriorment va ser publicada oficialment a la “Gaceta” el 12 de març de 1932.⁴⁷

La Llei republicana del Divorci constava de seixanta-nou articles, dividits en cinc capítols diferents.

---

⁴⁶ Constitució de 1931, p. 13.

⁴⁷ LEZCANO, Ricardo (1979). *El divorcio en la Segunda República*. Madrid: Ediciones Akal, p.285.

El primer tractava sobre les causes del divorci, el segon sobre l'exercici de l'acció del divorci. El següent capítol parlava sobre els efectes del divorci en diferents aspectes: en els cònjuges, en els fills, en els béns del matrimoni i en la pensió alimentària.

El quart capítol tractava la separació de béns i persones.

Finalment, constava d'un capítol que versava sobre el procediment del divorci, el qual també estava dividit en tres seccions. En primer lloc, trobem les disposicions generals, a continuació el procediment de separació i divorci per causa justa, i, per últim, el consens mutu.

La Llei del Divorci de la Segona República va ser una de les lleis més innovadores de l'època, ja que Espanya va ser dels pocs països que acceptava el tipus de divorci extra causal, el qual tractarem més endavant.

Aquesta llei es complementava amb la Llei de Matrimoni Civil, reconeguda el 28 de juny del 32, que imposava el matrimoni civil obligatori, de la qual en parlarem en el 4.2.3 del treball.

Ambdues lleis estaven directament vinculades amb l'aconfessionalitat de l'Estat, recollida a l'article 3 de la Constitució: "*El estado español no tiene religión oficial*"⁴⁸, ja que, si no fos per aquest principi, el compliment d'aquestes haguessin sigut inviàbles, a causa dels principis catòlics que rebutgen qualsevol classe de matrimoni que no sigui catòlic, així com impedeix el trencament d'aquest.

A més, la implantació constitucional de la igualtat de sexes possibilitaven la demanda del divorci per part de la dona i l'home. (art. 43: "*(...) El matrimonio se funda en la igualdad de derechos para ambos sexos, y podrá disolverse por mutuo disenso o a petición de cualquier de los cónyuges, con alegación en este caso de justa causa (...)*")⁴⁹

Així doncs, s'elimina el caràcter indissoluble del matrimoni, i perquè aquest fos considerat nul legalment era necessària una sentència.⁵⁰

---

⁴⁸ Constitució de 1931, p.4.

⁴⁹ Constitució de 1931, p.13.

⁵⁰ CAÑABATE PÉREZ, Josep, *et al.* (2007) *Segona República i món jurídic*. Barcelona Cálamo, Producciones Editoriales, p. 115-118.

4.2.1 Tipus de divorci

La Llei republicana del divorci (LD), va reconèixer tres tipus de divorci diferents, tot seguit procedim a explicar-los.

En primer lloc, trobem el "divorci convingut o de mutu acord", el qual s'aconseguia partint de la voluntat dels dos cònjuges.

Hi havia dos requisits per a contraure el dret de divorci per mutu acord, el primer era que les dues parts, l'home i la dona, tinguessin la majoria d'edat (article 4, LD), que en aquell moment estava establida als vint-i-tres anys i a més estiguessin capacitades judicialment.

L'altre requisit era que havien d'haver passat mínim dos anys des de la data del casament. L'objectiu d'aquest era assegurar que fos una decisió meditada després d'un intent de manteniment del matrimoni.

El segon model de divorci s'anomenava "divorci casual", que es donava quan es culpava, al·legant una causa justificada, a un dels cònjuges pel fracàs de la unió matrimonial, essent aquesta causa el factor determinant que causa el trencament de la relació conjugal. Tanmateix, es podia donar el cas que la sentència declarés a ambdós cònjuges culpables.

Article 9: *“La sentencia declarará culpable cuando proceda al cónyuge que haya dado causa al divorcio, o a los dos, en su caso”.*

Tot i que les dues parts podien demanar aquest tipus de divorci, només es considerava legítim quan ho feia el cònjuge que es considerava innocent, o bé el que estigués sota pena d'interdicció civil.

Per entendre el divorci casual, s'ha de tenir en compte que existien tretze causes considerades jutes per a demanar-lo. Alguns exemples d'aquestes causes eren: *“el adulterio no consentido o no facilitado por el cónyuge que lo alege”*(1a causa), *“el desamparamiento injustificado de la familia”* (4a causa) o *“el abandono culpable del cónyuge durante un año”* (5a causa).

Per acabar, l'última opció que hi havia de divorci, anomenat divorci automàtic, es duia a terme quan existia una sentència prèvia de separació,⁵¹ i, seguidament, o bé

---

⁵¹ Art. 39, LD: *“La separación sólo produce la suspensión de la vida en común de los casados.”*

ho demanaven els dos consorts, capaços judicialment, després de dos anys de la separació, o bé ho demanava un sol cònjuge després de tres anys de la separació.⁵²

4.2.2 Limitacions i conseqüències del divorci

Malgrat que sembla que era fàcil, per a qualsevol, exercir el dret a divorci, existien unes limitacions que causaven, en alguns casos, l'impediment d'aquest.

Es classificaven en les limitacions generals i en les específiques.

Les generals, que es donaven en tres casos:

1. *“Pasados seis meses desde que el cónyuge que lo ejercita tuvo conocimiento del hecho en el que se fundamenta.”*
2. *“Transcurridos cinco años desde que el hecho en el cual se basa se realizó.”*
3. *“A los diez años desde el adulterio cuando este se alega como causa.”*⁵³

Pel que fa a les específiques, regien quatre condicions necessàries per a aconseguir el divorci en determinades situacions:

1. *“Mientras subsista el estado de hecho que la motiva cuando se fundamenta en las causas número 4 (desamparo), 5 (abandono culpable), 6 (ausencia), 8 (violación de los deberes del matrimonio), 12 (separación de hecho) y 13 (enajenación mental).”*
2. *“Cuando se fundamenta en la causa número 11 (condena a pena privativa de libertad) es necesario que hayan transcurrido tres años, al menos, desde la condena.”*
3. *“A los tres años de la sentencia de separación cuando el otro cónyuge está incapacitado” (art. 40).*
4. *“Transcurridos dos años desde la reconciliación de los cónyuges cuando el divorcio se funde en mutuo acuerdo” (art. 10).*⁵⁴

Hi havien tres tipus de separació, la de mutu acord, la casual, ambdues constaven de les mateixes condicions que els dos primers models de divorci, i el tercer era la separació unilateral no culpable, explicada a l'article 36.3r, LD: *“Cuando las relaciones matrimoniales hayan sufrido una perturbación profunda por efecto de la diferencia de las costumbres, de mentalidad, o de religión entre los cónyuges u otra causa de naturaleza análoga que no implique culpabilidad de uno de ellos.”* Les imitacions de la separació eren les mateixes que al divorci.

⁵² CAÑABATE PÉREZ, p.128-130.

⁵³ Llei del Divorci de 1932

⁵⁴ Llei del Divorci 1932

Respecte a les conseqüències de la sentència, se'n reconeixien les anteriorment nombrades (sobre els cònjuges, sobre els fills, sobre els béns de matrimoni i la pensió alimentària), però només especificarem sobre el primer.

Els efectes personals eren els més importants del divorci, tot i que després de la declaració d'aquest les dues parts del matrimoni quedaven lliures per contraure'n amb un altra persona, existien una sèrie de tres de particularitats que afectaven aquesta llibertat.

La primera deia així: *“El cónyuge declarado culpable no puede contraer matrimonio hasta un año desde la firmeza de la sentencia. Esto suponiendo que fuera divorcio causal.”*

La segona era: *“La mujer no podrá contraer matrimonio hasta que hayan transcurrido 300 días desde la diligencia judicial de separación de los cónyuges.”*

Aquesta no s'aplicava en els casos en què el divorci hagués sigut causat per les causes núm.5, núm.6, núm.11, núm.12, o en divorci de mutu acord.

Aquesta consideració mostra uns aires limitants cap a la dona, ja que no existia una condició semblant per als homes, i, per tant, la figura femenina es trobava en una situació de desigualtat en quant a la llibertat per casar-se de nou.

L'última particularitat tractava que: *S'estableix la prohibició absoluta de contraure matrimoni per al cònjuge divorciat declarat culpable d'haver atemptat de prostituir la dona, o de corrompre els fills o prostituir les filles (causa 3a) (art.12, LD).*

L'acció del divorci s'anul·lava quan un dels cònjuges moria, tot i que els hereus tenien opció de continuar amb el procés de la demanda o la reconvecció amb l'objectiu de determinar si perden, o no, els drets *mortis causa* del mort en l'herència del seu consort. ⁵⁵

---

⁵⁵ CAÑABATE PÉREZ, p.130-135.

4.2.3 Llei del matrimoni civil

Des de l'any 1875, el codi civil de 1889 reconeixia, legalment, dos tipus de matrimoni. Per una banda, el catòlic, és a dir el que es feia mitjançant l'Església, i, per altra banda, el matrimoni civil, el qual només es podia dur a terme en el que es demostrés que la parella no practicava cap religió.⁵⁶

Així i tot, amb l'arribada de la llei del matrimoni civil de 1932, instaurada pel nou govern, la qual es dividia en sis articles, imposava el matrimoni civil obligatori, per tant, no es considerava oficial cap matrimoni realitzat per mitjà religió.

La jurisdicció civil era l'única oficialment reconeguda amb capacitat de gestionar tots els afers relacionats amb aquesta llei, incloses, fins al 14 de juliol de 1932, les gestions dels matrimonis canònics duts a terme prèviament. Però, a partir d'aquesta data, després de fer modificacions al codi civil respecte la celebració del matrimoni, es va establir que, en el Registre Civil, es deixarien de tramitar les actes dels matrimonis catòlics, i les úniques que es portarien serien les dels matrimonis reconeguts pel règim, és a dir, el civil.

En el codi civil, respecte al matrimoni, no es van modificar els articles següents, vigents des de la creació del codi, els quals afectaven en el rol de cada gènere dins la unió matrimonial i perjudicaven notablement a la dona, i a més, es contraposaven amb el caràcter d'igualtat que exigia la Constitució. En són exemples els següents articles extrets del Codi Civil.

Art.57 *El marido debe proteger a la mujer, y ésta obedecer al marido.*

El fet que aquest article es mantingués intacte, mantenia la situació matrimonial de la dona en una desigualtat respecte al cònjuge masculí, ja que es derogava el femení a una necessitat de ser protegida sense justificació, a més d'una obligació a acatar totes aquelles ordres rebudes del marit. La Llei de Matrimoni Civil, en l'article 1r in fine, eliminava la lectura de l'article 57 durant la celebració matrimonial, malgrat que durant la vigència del matrimoni s'havia de complir.

---

⁵⁶ LÓPEZ ALARCÓN, Mariano, (1983). *El nuevo sistema matrimonial español. Nulidad, separación, divorcio*. Madrid: Tecnos.

Un altre article a destacar respecte als no modificats en el Codi Civil sobre els drets i obligacions en el matrimoni és el 61, que deia així:

Art. 61 *Tampoco puede la mujer, sin licencia o poder de su marido, adquirir por título oneroso ni lucrativo, enajenar sus bienes, ni obligarse sino en los casos y con las limitaciones establecidas por la ley.*

Per tant, la dona es veia limitada a gestionar diversos afers de la seva vida pública i el seu patrimoni, ja que necessitava l'aprovació de l'home per tramitar assumptes relacionats amb els seus propis béns.

Per últim, cal destacar també el següent article:

Art. 62 *Son nulos los actos ejecutados por la mujer contra lo dispuesto en los anteriores artículos, salvo cuando se trate de cosas que por su naturaleza estén destinadas al consumo ordinario de la familia, en cuyo caso las compras hechas por la mujer serán válidas. Las compras de joyas, muebles y objetos preciosos hechas sin licencia del marido, sólo se convalidarán cuando éste hubiese consentido a su mujer el uso y disfrute de tales objetos.*⁵⁷

De manera que, tot i que sembla que hi ha excepcions pel que fa a compres per les quals no necessita permís del marit, només les referents al consum familiar, qualsevol despesa feta per ella, incloent-hi els mobles per la casa, necessiten, o bé una llicència, o bé l'aprovació de l'home perquè la dona en fes ús.⁵⁸

Per consegüent, podem concloure que, tot i que la Llei de Matrimoni Civil va suposar el trencament definitiu entre l'Església i l'Estat, i va ajudar a la llibertat de decisió de la dona respecte a demanar el dret a divorci, la situació d'aquesta dins el matrimoni no va patir un canvi que significués la seva alliberació d'una situació dependent legalment del marit.⁵⁹

4.3 Vot femení

A les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, quan es va proclamar la Segona República, les dones no van poder votar, malgrat la implicació política femenina en

---

⁵⁷ Codi Civil de 1889, p.2.

⁵⁸ SERRANO GARCÍA, Rafael, «Secularización, sexualidad y estereotipos de género a través del divorcio republicano: Valladolid, 1931-1937», *Diacronie. Studi di Storia Contemporanea : Discursos y prácticas religiosas durante el quinquenio republicano (1931-1936)*, 41, 1/2020, 29/03/2020.

⁵⁹ CAÑABATE PÉREZ, p. 278-281.

diversos partits. Arran d'això, les reclamacions pel vot femení van començar a augmentar, malauradament, les eleccions generals del 28 de juny del mateix any tampoc van poder exercir el seu dret a vot.

A partir d'aquest fet, a Catalunya, vàries militants i seguidores d'Esquerra Republicana, el partit governant del moment, van començar a mostrar el seu descontentament i l'anunci del proper moviment que durien a terme per a reivindicar el sufragi femení, tal com van mostrar en un article del diari Opinió: *Ja s'acaba l'hora de les promeses afalagadores. N'hi ha hagut per a tothom menys per a nosaltres (...) No és protecció el que nosaltres demanem: volem que es reconeixin els nostres drets iguals als de l'home.*⁶⁰

Tanmateix, tot i que la dona no podia votar, sí que podia ser elegida diputada gràcies a un decret aprovat al maig d'aquell any. Una incongruència sense precedents, i més tenint en compte que el moviment republicà sempre havia donat suport als drets femenins

En les generals del 31 van sortir triades tres diputades, Clara Campoamor, del Partit Republicà Radical, Victoria Kent, del Partit Republicà Radical Socialista i Margarita Nelken Mansberger, del partit amb més èxit electoral, el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE).

Les dues primeres tindrien el paper clau en l'assoliment del dret a vot femení a Espanya, el qual tractarem més endavant.

El 2 d'agost del 1931, va tenir lloc una votació per l'Estatut d'autonomia de Catalunya, en la qual les dones tampoc van poder votar, provocant un gran desplaer per part de les participants d'ERC cap a Francesc Macià, president de la Generalitat de Catalunya en aquell moment.⁶¹

---

⁶⁰. *L'Opinió*, 28-06-1931.

⁶¹ *L'Opinió*, 26-07-1931.

4.3.1 El debat a les Corts espanyoles

Entre el 30 de setembre i l'1 d'octubre de 1931 va esdevenir un debat a les Corts pel sufragi femení. Les protagonistes van ser Clara Campoamor (il·lustració 15) i Victoria Kent. La primera va ser la principal defensora del dret a vot de les dones a Espanya, però la segona era partidària de què les dones no estaven preparades per a poder exercir el vot, ja que creien que estaven molt condicionades per les ideologies de la política de dretes i l'Església.⁶²

Il·lustració 15:
Clara Campoamor fent un discurs pels drets de les dones.
(Anònim, San Sebastià, 1931)
<https://n9.cl/akyof>

Aquest va ser un pensament molt comú entre els partits d'esquerres i es va convertir en l'argument principal utilitzat per impedir que les dones poguessin votar, ja que era la principal por dels d'esquerres, que els perjudiqués electoralment.

Durant aquella deliberació, Campoamor va rebre diversos comentaris que deshonraven la seva defensa. Es va arribar a reclamar que l'edat per votar dels homes fos de vint-i-tres anys, mentre que la de la dona havia de ser de quaranta-cinc, l'argument principal que es va utilitzar era que l'home tenia major equilibri moral, amb més maduresa mental i control de la voluntat que la dona. Un argument sense bases científiques, basat en arguments misògins i discriminatoris.⁶³

L'1 d'octubre es va dur a terme la votació determinant, i, amb 161 vots a favor i 121 en contra, va vèncer el sufragi femení a les Corts espanyoles. Tot i això un 40% dels diputats no van votar, una mostra d'una desprestigiada actitud.⁶⁴

A Catalunya va predominar la voluntat dels diputats a favor del vot femení, una de les figures més importants que es va mostrar obertament a favor va ser Lluís Companys, qui seria el successor del president de la Generalitat, que va pronunciar les següents paraules:

⁶² *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes*, 1-10-1931.

⁶³ CAMPOAMOR, Clara.(2006) *El voto femenino y yo. Mi pecado mortal*. Madrid: Horas y Horas, p.147.

⁶⁴ MORI, Arturo. (1932) *Crónica de las Cortes Constituyentes de la Segunda República Española*, Vol.II. Madrid: M. Aguilar Editor, p. 224-230

“Potser sí que al nostre país la dona, en general, no té aquella preparació, ni aquell grau de cultura que caldria que tingués per a reconèixer-li el dret a votar. Però és que l’home la té aquesta preparació política i aquest grau de cultura que caldria exigir per donar dret a votar? En un país on tenen vot els analfabets, no hi ha cap raó perquè la dona, culta o analfabeta, no tingui els mateixos drets que aquells”

Un discurs en què dona a entendre una igualtat intel·lectual entre sexes.⁶⁵

Així doncs, finalment es recollia el dret a vot de la dona en un article en la Constitució Espanyola: **Art.36** *Los ciudadanos de uno y otro sexo, mayores de 23 años, tendrán los mismos derechos electorales, conforme determinen las leyes.*

---

⁶⁵ *L’Opinió*, 11-10-1931.

5. Lleis i llibertats que afectaven a les dones durant el franquisme

5.1 Bases jurídiques del franquisme

Amb l'arribada de la dictadura franquista, la Constitució republicana va patir una abolició immediata i rotunda, així com totes les lleis aprovades pels governs dels anys trenta que no s'adequaven a la ideologia de la dictadura.

A l'hora de constituir el sistema jurídic franquista, no es va elaborar cap Constitució nova en què basar-se ni es va restaurar la legitimitat de cap anterior. Al contrari que amb el codi civil, que es va mantenir el de 1889 sense incloure les reformes republicanes que havia patit, afegint nous articles i així aconseguir una preservació del tarannà tradicionalista amb que havia sigut creat, a més de sumar-hi una índole feixista.

Així doncs, el principal fonament jurídic del franquisme va ser el codi civil (a partir d'ara CC), el qual es va complementar amb un seguit de vuit "Lleis fonamentals del règim", que es van anar aprovant al llarg del lideratge franquista.

Recordem que aquest codi civil deixava de banda les llibertats de la dona, obligant aquesta a la submissió i obediència a la figura masculina, a més de privar-la de qualsevol aparició o gestió pública o administrativa.

Aquesta situació va perdurar fins al 1958, quan el CC va patir un conjunt de canvis que modificaven la situació de la dona. En la reforma, Mercedes Formica va tenir un paper clau. Va ser de les úniques persones a publicar un article que criticés la situació femenina a Espanya en aquella època, anomenat "El domicilio conyugal", el qual va ser censurat i es va guanyar l'oposició de la Secció Femenina, de la que en parlem més endavant.

Formica, va començar a exterioritzar, mitjançant mitjans de comunicació internacionals, com es vivien aquells anys al país, provocant la mala imatge cap al règim, el qual es va veure obligat a elaborar unes mesures que canviessin, tot i que a petita escala, la posició de la dona en el codi civil.

Aquesta reforma incloïa l'eliminació del "depósito de la mujer", que exigia a la dona, durant la separació, l'abandonament de la casa familiar i l'obligava a viure en un altre lloc, que normalment era o casa els pares o un convent, i podia estar vigilada per un dipositari escollit pel marit. A més, també es va canviar el terme de "domicilio del marido" per "domicilio conyugal", així doncs, en cas de suspensió de matrimoni seria la justícia qui decidiria qui dels dos es quedava amb la casa familiar.

5.2 Divorci

Quan encara no havia acabat la guerra civil, però el bàndol nacional ja dominava gran part del territori espanyol, es va establir una llei que suposava l'abolició de la Llei del matrimoni civil republicà, a la qual se la qualificà de sectària i se la considerà una de les pitjors agressions de la República cap al sentiment catòlic espanyol, definit pels franquistes.

Aquesta nova llei, declarava nuls els matrimonis civils celebrats durant la vigència de la llei republicana i restablí la legitimitat del Codi Civil del 1889 pel que fa al matrimoni, així com la situació de la dona en aquest.

A més, la Llei del 12 de març del 1938, no només abolia el matrimoni civil sinó que instaurava el matrimoni canònic obligatori, degut, com s'ha mencionat anteriorment, a l'estreta i oficial relació entre l'Estat franquista i l'Església catòlica.

Amb l'inici de la dictadura franquista, com hem anat veient, es van derogar múltiples lleis que no concordaven amb la ideologia pròpia del règim. Entre aquestes trobem la Llei del Divorci republicana, que va ser anul·lada oficialment per la Llei del 23 de setembre del 1939, tot i que, a causa del decret del 2 de març de 1938, ja s'havien considerat vetats els plets de separació i divorci.

L'argument que van utilitzar els franquistes per justificar aquesta abolició va ser la necessitat de retornar a "nuestras leyes el sentido tradicional, que es el católico".

Aquesta llei permetia que els divorcis de matrimonis civils duts a terme durant la República poguessin anul·lar-se, encara que algun dels cònjuges s'hagués tornat a casar. O fins i tot, una de les parts de la parella afectada per un divorci, podia

reclamar una insatisfacció de la sentència i així obligar a la seva exmuller o exmarit a tornar amb ella o ell. Les justificacions que es demanaven per a poder adquirir aquest dret, no eren molt escrupoloses, per tant, hi havia certa facilitat per demanar-ho.

La llei del 23 de setembre de 1939 també ofería la possibilitat de cancel·lar els matrimonis civils en què participava una persona que havia format part d'un matrimoni canònic amb un altre cònjuge, del qual s'hagués divorciat.⁶⁶

L'aprovació d'aquestes llibertats, que en molts casos violaven la voluntat d'un dels cònjuges, va rebre una gran influència de la unió que es va produir, entre l'Estat i l'Església, oficialment recollida en el Concordat de 1953, que fa particular menció al matrimoni: *Art.XXIV El Estado español reconoce plenos efectos civiles al matrimonio celebrado según las normas de derecho canónico.*⁶⁷

Així doncs, la situació legal de la dona en el matrimoni s'igualava amb la que establia la religió catòlica.

Malgrat l'abolició de la Llei de Divorci, hi havia la possibilitat de la desunió d'un matrimoni, o bé per mitjà de la nul·litat matrimonial atorgada per l'església, la qual era molt cara i difícil d'aconseguir, o bé quan es tractava d'un dels casos recollits a la secció quarta del capítol III del títol IV del llibre primer del Codi Civil, que tractava sobre el divorci i detallava les sis situacions en les que estava permès el divorci.

Alguns exemples de les causes són: *“Los malos tratamientos de obra, o las injurias graves”*. (2a causa), *“La propuesta del marido para prostituir a su mujer”*. (4a causa) o *“La cadena del cónyuge a cadena o reclusión perpetua”* (6a causa).⁶⁸

5.3 Vot femení

Com hem vist en el punt 3, amb la dictadura de Francisco Franco, es van esvaïr totes les esperances d'aconseguir una igualtat entre els dos sexes, així com l'alliberació completa de la dona, tant social com jurídica, ni cap mena de possibilitat de reivindicar dret o afer de caràcter feminista, alguns dels quals havien estat

---

⁶⁶ ALBERDI, Inés. (1979). *Historia y sociología del divorcio en España*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, p. 106-112

⁶⁷ Concordat de 1953

⁶⁸ Codi Civil de 1889, p. 3.

assolits durant la Segona República, com el dret a vot. Així doncs, la dona va quedar reduïda a la funció de procrear i educar, de manera que ni tan sols podia aspirar a fer cap mena de gestió sense l'autorització, o bé del seu pare, o bé del seu marit o fins i tot dels seus fills, tot allò que comportava el sufragisme va quedar fora de l'abast, fins i tot dels pensaments.⁶⁹

Tanmateix, no cal dir, que en tractar-se d'una dictadura militar de caràcter absolutista, també va ser dissipada qualsevol possibilitat de sufragi masculí, tot i que els homes tinguessin més drets. Per això, parlar de dret a vot en aquest context és quelcom complicat.

Totes les decisions i canvis eren ordenats per les autoritats franquistes, però, malgrat això i que Espanya es trobés en un règim dictatorial, el dictador va arribar a convocar vuit eleccions municipals, dues de procuradors a les Corts, el 1967 i el 1971, i dos referèndums. Aquestes eleccions van ser dutes a terme per aparentar una mena de democràcia davant els països Europeus, però, realment no es poden considerar democràtiques, ja que molts cops, ni tan sols era possible escollir la majoria dels regidors. A més, al final era el governador civil qui donava el vistiplau respecte als nomenaments dels càrrecs.

Respecte al vot femení, inicialment, en aquestes eleccions, només podien exercir el dret a vot els caps de família que fossin majors d'edat, és a dir, homes que estiguessin al càrrec d'una unitat familiar que tinguessin més de vint-i-un anys, de manera que els dones quedaven excloses del cens. Així i tot, al llarg de la dictadura, ja fos per causes d'aparença, és a dir per aconseguir una bona opinió internacional, o per la lluita de les reivindicadores dels drets de les dones, es va arribar a concedir-les el vot, tot i que en un principi es demanava el requisit, d'estar casades, un fet que normalment es donava a causa de la consciència que hi havia del masclisme en la societat, que provocava que, normalment, les dones votessin allò que els seus marits o pares els hi haguessin dit, ja per imposició o per por.

Finalment, més endavant, es va arribar a permetre el vot a tots els ciutadans majors de vint-i-un anys, independentment del sexe.

---

⁶⁹ MARTÍ I BERBOIS, TAVERA, p .539.

Aquestes votacions gaudien d'una gran participació, una qüestió bastant obsessiva pel règim, que controlava les taules i els censos, i promovia el vot, tant des de les institucions de l'Estat, com des de l'Església, que donava absolut suport a Franco. Així mateix, també es contemplaven sancions econòmiques per a qui no exercís el seu dret a vot.⁷⁰

Els actes "democràtics" més importants que van tenir lloc al llarg dels gairebé quaranta anys de dictadura franquista, van ser els dos referèndums de 1947 i 1966. El primer va ser convocat per votar la "Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado", la cinquena llei fonamental del règim, la qual declarava Espanya com un regne, per tant, obria les portes a un possible retorn de la monarquia, que mai va arribar, i a més, establia Francisco Franco com a hereu del càrrec de cap d'Estat.⁷¹

En el segon referèndum, el del 14 de setembre de 1966, es va aprovar la setena llei fonamental, la "Ley Orgánica del Estado", que reafirmava el càrrec de "Jefe del Estado", és a dir Franco, com el representant suprem de la nació, així com personificava la sobirania nacional, entre altres principis.⁷²

---

⁷⁰ RAMA, Leo. *Las elecciones del franquismo que defiende Ortega Smith: así se votaba durante la dictadura*. Disponible a: https://www.vozpopuli.com/espana/elecciones-franquismo-ortega-smith_0_1403560429.html (Consulta: 1 de desembre 2022).

⁷¹ ALOY, Joaquim, BASIANA, Jordi, CASTILLA, Josep, GASOL, Pere i LUJÁN, Oriol. *Referèndum de la "Ley de Sucesión" (6-7-1947)*. Disponible a: <http://www1.memoria.cat/franquisme/content/referendum-de-la-ley-de-sucesion-6-7-1947> (Consulta: 1 de desembre 2022).

⁷² CANTOS, Víctor. *Ley Orgánica del Estado de 1967*. Disponible a: <https://auladehistoria.org/ley-organica-del-estado-de-1967/> (Consulta: 1 de desembre 2022).

6. Comparativa

Fins ara hem pogut veure el context històric del tema proposat, també hem exposat la situació legal i jurídica de la dona en les èpoques treballades, la Segona República i el Franquisme, especificant-nos en el divorci el dret a vot.

Seguidament, en aquest apartat, durà a terme una comparativa més exhausta entre cada àmbit i època.

6.1 Llei del divorci

Tal com hem vist, el dret a demanar el divorci és totalment diferent a cada època. Mentre durant la República era un tema complex, que tenia diferents aspectes a tractar, com les limitacions que existien o les conseqüències que comportaven. Fins i tot hi havia tres tipus de divorci diferent, el de mutu acord, l'automàtic i el casual, pel qual s'havia de presentar alguna causa justificada que es trobés entre les tretze considerades legítimes. En canvi, amb l'arribada del franquisme i amb aquest, la llei del 23 de setembre de 1939, s'abolia la Llei del Divorci que reconeixia tots els drets esmentats respecte a aquest, i passava a només reconèixer una manera d'aconseguir-lo, justificant una de les sis causes recollides en el codi civil, les quals s'allunyaven contundentment de les tretze republicanes.

A continuació, es durà a terme una comparació entre les causes de divorci de cada època.

La primera causa de divorci del codi civil franquista, que tractava de l'adulteri, deia: *"El adulterio de la mujer en todo caso, y el del marido cuando resulte escándalo público o menosprecio de la mujer"*, i la primera de la Llei del Divorci republicana, que també considerava aquest punt era: *"El adulterio no consentido o no facilitado por el cónyuge que lo alegue"*. Podem veure una clara diferència entre aquestes dues causes, per una banda, el règim franquista només penalitzava, independentment de les circumstàncies, l'adulteri de la dona, mentre que el de l'home només es considerava legítima causa si havia causat un escàndol públic o menyspreu a la dona, com si el simple fet de la infidelitat no fos un menyspreu. En canvi, a la República es considerava adulteri justificat de divorci qualsevol mena

d'adulteri que hagués tingut lloc sense coneixement del cònjuge enganyat. Per tant, trobem una primera evidència de la desigualtat en què es trobava la dona.

En segon lloc, la següent causa que exposa el franquisme pel divorci era: "*Los malos tratamientos de obra, o las injurias graves*", la qual podem equiparar amb la causa número 7 republicana, "*El atentado de un cónyuge contra la vida del otro, de los hijos comunes o de los de uno de aquellos, los malos tratamientos de obra y las injurias graves*". Tot i que en el codi civil de la dictadura no hi havia cap motiu vàlid que s'assemblés a la primera part d'aquesta causa núm.7, la segona part veiem com és idèntica amb l'altra, i, per tant, podem reconèixer una mena de respecte cap ambdós cònjuges, ja que significa que poden demanar el divorci o la nul·litat matrimonial (aquesta només en època franquista), en cas que hagin patit maltractament o humiliació de l'altra part. El problema d'aquesta causa és que, en ser mal tractaments d'obra, és a dir, violència sense deixar mostres al cos, molts cops no hi havia manera de demostrar-ho i l'únic que valia era la paraula, a menys que hi hagués testimonis, que en el cas contrari la dona no acostumava a tenir credibilitat per ella sola, ja que era considerada un ésser inferior, i, per tant, les demandes de divorci o nul·litat sol·licitades per una dona que al·legava aquesta causa no solien evolucionar.

Una altra raó per a poder exercir aquest dret en el règim totalitari, la tercera, era "*La violencia ejercida por el marido sobre la mujer para obligarla a cambiar de religión*". Dit d'una altra manera, al marit se li estava permès actuar de manera violenta envers la seva dona, però només se'l penalitzava quan aquesta violència tenia com a finalitat fer canviar de religió a la dona. O siga, com hem dit abans, podia ser maltractada sense tenir penalitzacions, però també podia al·legar una violència que no deixava marques físiques, és a dir que no es podia verificar. Entre les causes de la Llei del Divorci de la República, no hi ha cap que reculli específicament la violència com aquesta, però sí que esmenta l'atemptat contra la vida del cònjuge o fills en la causa número 7, vista anteriorment, que significava que si que es penalitzava el maltractament.

Pel que fa a la pròxima causa en La Llei del Divorci Republicana, la tercera, aquesta deia: "*La tentativa del marido para prostituir a su mujer y el conato del marido o de la*

mujer para corromper a sus hijos o prostituir a sus hijas y la connivencia en su corrupción o prostitución", la qual és idèntica tant a la quarta com a la cinquena causa de la secció de divorci del codi civil de 1889, que deien així: 4a. "La propuesta del marido para prostituir a su mujer", 5a. "El conato del marido o de la mujer para corromper a sus hijos o prostituir a sus hijas, y la connivencia en su corrupción o prostitución."

Aquests motius significaven una atorgació de respecte cap a la dona, ja que podia reivindicar el seu desig de separació en cas que hagués estat obligada a prostituir-se, o bé els seus fills o filles haguessin estat corrompessos o prostituïdes per ordre paterna o materna. El problema d'aquesta causa, com en la que hem vist en anterior, és que les dones mancaven de credibilitat i era difícil evidenciar el fet que hagués sigut coaccionada per a la prostitució, i per tant, no era una causa que acostumés a donar el seu fruit quant a la demanda. Per altra banda, en el cas de la corrupció o prostitució dels fills o filles passava el mateix, especialment en el franquisme: si era ell qui ho declarava, aquest tenia majors possibilitats de ser considerat.

Com a última causa per a demanar el divorci en època dictatorial, trobem: "*La condena del cónyuge a cadena o reclusión perpetua*", que coincideix, en certa manera, amb l'onzena causa republicana: "*La condena del cónyuge a pena de privación de libertad por tiempo superior a 10 años.*" Aquestes raons no afectaven la desigualtat entre sexes perquè era vàlida per ambdós cònjuges.⁷³

Malgrat que, menys en la franquista número 3, no hi ha tant de contrast entre les causes exposades, cal tenir en compte que, durant la República, hi havia vuit causes més, que donaven peu a més llibertat, algunes a la dona, algunes als dos cònjuges, a l'hora de poder demanar l'exercici del divorci de manera justificada. En canvi, en el divorci franquista hi havia més limitació per a poder exercir el dret.

Aquestes causes no han sigut treballades amb agudesesa perquè no afecten directament a la situació de desigualtat de la dona.

Ho són la segona, "*La bigamia, sin perjuicio de la acción de nulidad que pueda ejercitar cualquiera de los cónyuges*", la quarta, "*El desamparo injustificado de la*

---

⁷³ Codi Civil de 1889, p. 3.

familia”, relacionada amb la següent, “*El abandono culpable del cónyuge durante un año*”(cinquena), i també amb la sisena, “*La ausencia del cónyuge cuando hayan transcurrido dos años desde la fecha de su declaración judicial.*”

Les tres últimes causes esmentades parlen sobre l'absència d'un dels cònjuges en diferents situacions.

La vuitena causa expresa: “*La violación de alguno de los deberes que impone el matrimonio y la conducta inmoral o deshonrosa de uno de los cónyuges, que produzcan tal perturbación en las relaciones matrimoniales, que hagan insoportable para el otro cónyuge la continuación de la vida humana*”. Drets recollits a la secció de matrimoni del codi civil, tal com hem vist.

En novè lloc tenim: “*La enfermedad contagiosa y grave de carácter venéreo, contraída en relaciones sexuales fuera del matrimonio y después de su celebración y la contraída antes del matrimonio y culpablemente ocultadas al tiempo de celebrarlo.*”

La causa número deu també tractava de malalties, “*La enfermedad grave que por presunción razonable tenga que esperarse que en su desarrollo produzca incapacidad definitiva para el cumplimiento de alguno de los deberes matrimoniales, y la contagiosa, contraídas ambas antes del matrimonio y culpablemente ocultadas al tiempo de celebrarlo.*”

La dotzena causa parlava sobre la separació: “*La separación del hecho libre y en diferentes domicilios, consentida durante 3 años.*”

Per últim, la tretzena causa diu: “*La enajenación mental de uno de los cónyuges, cuando impida convivencia espiritual en términos gravemente perjudiciales para la familia y que excluya toda presunción racional de que aquella pueda restablecerse definitivamente. No puede decretarse el divorcio si no queda asegurada la asistencia del enfermo.*”⁷⁴

6.1.1 Lleis de matrimoni

Abans d'aprofundir en la comparativa sobre el dret del divorci, és necessari contrastar la situació de cada època en quant a llei matrimonial, per així entendre millor l'estudi del divorci posterior.

---

⁷⁴ Llei del Divorci de 1932

A l'hora d'analitzar el matrimoni durant la Segona República, hem trobat la vigència de la Llei del Matrimoni Civil, la qual regia com a únic tipus de matrimoni vàlid i reconegut pel règim el civil, el que deriva del principi de laïcisme de l'Estat en aquell moment. Malgrat això, també hem comprovat com, tot i que aquesta llei semblava beneficiosa per les dones, ja que no haurien de contraure matrimoni canònic i, per tant, obeir els preceptes de l'Església dins aquest, els quals la discriminaven en condició de desigualtat, alguns dels principis de la situació en la unió matrimonial respecte els cònjuges era la mateixa que en els temps anteriors, com l'obediència de la dona cap a l'home o la protecció d'aquest cap a ella. Així com la necessitat de l'aprovació marital o paterna per a la gestió d'alguns afers o per consumir productes quotidians.

De manera que trobem una contradicció respecte als ideals que caracteritzen, a priori, la República amb la situació legal femenina del matrimoni.

Per altra banda, en època franquista, es va aprovar la Llei del 12 de març, la qual derogava la de matrimoni civil instaurada sis anys abans. Aquesta nova llei declarava el matrimoni civil com a nul i imposava com a obligatori el matrimoni canònic. A més, permetia la invalidació dels matrimonis civils celebrats durant la República. D'aquesta manera, també es restablia, no només els articles que regien durant el règim republicà, sinó la resta d'aquests que imposaven a la dona un estat matrimonial de total desigualtat, convertint-se en un ésser dependent del marit, tan jurídica com socialment, i s'igualava en condició legal com si fos considerada una menor d'edat.

Concloent, l'única semblança que hi havia entre els matrimonis de les dues èpoques era que, en cada una, només era considerat vàlid un tipus d'unió, tot i que totalment contraris, ja que, mentre que a la República es plasmava un rebuig estatal a la religió en la prohibició de l'exercici del matrimoni canònic, a la dictadura franquista era ben al contrari, i el rebuig estatal es trobava contra tot allò que no respectés la doctrina catòlica. Una oposició entre laïcisme i catolicisme que tantes desavinences va causar.

6.2 Vot femení

Després de reivindicacions, lluites i un controvertit debat a les Corts, la dona va aconseguir el dret a vot durant la Segona República, i, tot i que al principi d'aquesta es va perdre algunes eleccions per culpa de la falta d'iniciativa política per a concedir el sufragi universal, durant la resta de temps que va estar vigent aquest sistema, es va permetre un cens electoral amb les dones que gaudissin d'una majoria d'edat.

Ara bé, al finalitzar la Guerra Civil va ser el bàndol nacional qui en va sortir victoriós i el líder d'aquest, Francisco Franco, va ser qui es va apoderar del país, aquest va canviar totalment quant a sistema jurídic.

Com hem vist, entre el 1939 i 1975 no es van celebrar eleccions generals de cap classe, però sí municipals en algunes ocasions, o les aprovacions de dues lleis. Tot i no ser eleccions democràtiques també tenen coses a qüestionar amb profunditat respecte als drets que hi tenien les dones.

En el punt 5.3, ha estat tractada l'evolució de la participació de les dones en aquestes votacions, però, en ser un règim tan escàs en democràcia, és difícil comparar-lo amb un altre on aquest era un dels principis fonamentals.

Encara que es va necessitar una lluita per assolir el sufragi universal, ja que hi havia opositors que n'estaven en contra per "causes naturals", argumentant que la dona no tenia la suficient maduresa i equilibri mental, o altres que pensaven que estaven massa influenciades pels ideals dels homes, i no volien el vot femení perquè creien que significaria un avantatge per a la política de dretes, un argument fals demostrat en múltiples ocasions i estudis, quan es va aprovar la substitució del sufragi censatari per l'universal, es van igualar immediatament les condicions per exercir aquest dret, independentment de si s'era home o dona, si tenien els vint-i-un anys, la majoria d'edat, eren lliure de votar, així com tampoc importava l'estat civil de la persona.

En canvi, en les eleccions franquistes, quan el règim va accedir a comptar amb les dones, només van considerar a les que estaven casades, i, per tant, donaven per suposat la influència marital en la ideologia del cònjuge femení. Així que veiem una

clara diferència fins i tot després de l'aprovació del vot femení segons cada govern, perquè, en el franquista, va caldre molta més lluita, ja no només per aconseguir aquest dret, vist llavors com un privilegi, sinó també per a acabar aconseguint un canvi en les condicions imposades a la dona per a exercir-lo, ja que fins a les últimes votacions dutes a terme, no van poder votar totes aquelles que no constessin com a casades.

De manera que, veiem com en el règim franquista, no només es va privar de la llibertat d'expressió de la societat i de la democràcia, pel fet que les eleccions estaven enfocades cap a una única direcció, la que convingués a l'Estat, sinó que a més va caldre una gran lluita perquè, el poc dret que va ser atorgat als ciutadans, fos el mateix per a tots.

7. Conclusions

Després d'haver treballat detalladament el tema plantejat del treball i haver elaborat una recerca sobre diferents temes podem extreure diverses conclusions.

En primer lloc, sobre el panorama jurídic femení internacional, hem vist com, malgrat que en alguns països hi havia una lluita més ferma o s'atorgava més llibertat a les dones, les diferències en la situació d'aquestes en cap cas són abismals. Percebem, tant a França, com a Anglaterra, com a Rússia, una discriminació apreciable cap al paper femení. En el primer país l'observem en el codi civil, creat sota el mandat napoleònic, un codi que va influenciar en gran mesura a diferents documents institucionals d'arreu del continent.

A Anglaterra, el país sufragista per excel·lència, trobem una forta lluita per aconseguir una igualtat entre gèneres, la qual té el seu primer pas després la Gran Guerra, el 1918, quan s'assoleix el vot femení.

Després, a Rússia, un país molt inestable al llarg del segle XX, malgrat haver-se caracteritzat per la seva ideologia comunista, corrent que critica la desigualtat de sexe, es continuen mantenint els drets de la dona a una distància prudent dels de l'home.

Pel que fa a la part principal del marc teòric, el punt 3, hem pogut apreciar com, entre els anys 1875, quan comença la Restauració, i 1930, quan acaba la dictadura de Primo de Rivera, la situació legal de la dona no pateix cap mena d'evolució i es troba sempre limitada respecte a les gestions d'afers administratius o a les aparences en públic, necessitant permisos, o bé paternals o bé maritals, per a tot.

Quan hem analitzat el marc jurídic republicà, ens hem trobat amb múltiples canvis en aquest, ja no només per les dones, sinó per a diversos aspectes de la societat i la política.

Tot i que hem vist com el paper femení cobrava més importància, hem pogut comprovar com, responent a un dels objectius imposats, en la República les dones no ho van tenir tot tan fàcil com es dona sempre a entendre, ja que va ser necessari un gran esforç per l'assoliment del seu dret a vot i van haver de lidiar amb actes que

les menyspreaven, com la ignorància a l'hora de la votació a les Corts. A més, en la situació matrimonial, encara eren obligades a obeir el marit o continuaven necessitant l'aprovació oficial d'aquest per a moltes coses. Un fet que es contradeia amb el que era un dels principis fonamentals de la Constitució, l'abolició de privilegis jurídics segons el sexe, classe social, etc.

Aquesta situació matrimonial s'accentuava amb l'arribada del Franquisme, un període del qual podem concloure com una delegació de la dona a un segon pla i una discriminació acceptada i, segons el règim, justificada. La dona no només havia d'estar sotmesa a les ordres del marit, sinó que se li exigia que complís els preceptes que l'Església catòlica imposava per als rols del matrimoni, els quals, per a ella, eren el cuidat de la llar i la procreació

El divorci franquista ens ha ajudat a confirmar, sobre manera, la nostra hipòtesi, i és el contrast de drets dels quals podia gaudir la dona abans i després del canvi de govern arran de la Guerra Civil, ja que, comparat amb les possibilitats que tenia la dona de divorciar-se durant la República, el franquisme la limitava totalment a l'hora de poder-ho fer.

Finalment, en la comparació entre el vot femení de cada època, podem remarcar una forta contraposició, ja que, malgrat que durant la República va costar d'aconseguir, finalment totes les dones majors d'edat van poder exercir aquest dret lliurement. En canvi, durant el franquisme, no només estaven privades, com tota la població, a opinar o escollir el seu govern i la seva religió, sinó que, en les poques oportunitats que tenien de poder decidir quelcom, com en les eleccions municipals, malgrat ser manipulades, s'intentava, des d'un principi, que no hi participessin, tot i que al final, amb molt d'afany, van aconseguir exercir el seu dret a vot, encara que fos cap al final del règim.

Així doncs, en conclusió, si bé valorem unes millores notables en el marc jurídic que afectava la dona durant la República i apreciem un fort contrast entre l'època posterior, trobem un paper legal de la dona, al llarg de la història, considerat incapaç de gestionar o invertir afers polítics, jurídics o socials que l'home, al qual s'idolatra.

8. Bibliografia i webgrafia

Bibliografia

ALBERDI, Inés. (1979). *Historia y sociología del divorcio en España*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

CABRÉ, M.Àngels. (2020) *El llarg viatge de les dones, Feminisme a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

CAMPOAMOR, Clara.(2006) *El voto femenino y yo. Mi pecado mortal*. Madrid: Horas y Horas.

CASANOVA, Julián. (2007). *República y guerra civil*. Sabadell: EGEDSA.

CASANOVA, Julián. (2017). *La venganza de los siervos*. Barcelona: Editorial Planeta.

Codi civil de 1889.

Concordat de 1953

Constitució de 1931

DE GOUGES, Olimpia. (1791) *Declaració dels Drets de la Dona i la Ciutadana*. París.

DE RIQUER, Borja. (2010). *La dictadura de Franco*. Barcelona: EGEDSA.

DI FEBO, Giuliana. (1979). *Resistencia y Movimiento de Mujeres en España 1936-1976*. Barcelona: ICARIA.

Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes, 1-10-1931.

DOMÍNGUEZ ÁLVAREZ, Alexia. (2009). *La Setmana Tràgica de Barcelona, 1909*. Barcelona: Cossetània Edicions.

ESCAPA, Rosa i MARTÍNEZ, Luz. (2008) *Guía de formación para la participación social y política de las mujeres*. Fuenlabrada: Concejalía de Igualdad y Empleo.

GIL PECHARROMÁN, Julio. (2006) *Segunda República Española*. Madrid: Biblioteca Nueva.

GÓMEZ NAVARRO, José Luis. (1991). *El régimen de Primo de Rivera*. Madrid: Ediciones Cátedra.

L'Opinió.

LARGO ALONSO, Maria Teresa. (2017). *La Revolución Rusa. La fábrica de una nueva sociedad*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

LEZCANO, Ricardo (1979). *El divorcio en la Segunda República*. Madrid: Ediciones Akal.

Llei del Divorci de 1932

LLINÀS CARMONA, Conxa. (2008). *Feminismes de la Transició a Catalunya*. Barcelona: Horsori Editorial.

LÓPEZ ALARCÓN, Mariano, (1983). *El nuevo sistema matrimonial español. Nulidad, separación, divorcio*. Madrid: Tecnos.

MARTÍ I BERBOIS, Josep Lluís, TAVERA, Susanna. *Sufragisme i Sufragistes: Reivindicant la ciutadania política de les dones*. (2019). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Memorial Democràtic.

MARTÍN I BERBOIS, Josep Lluís. (2021). *90 anys de la Segona República*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Memorial Democràtic.

MARTIN, Jean-Clement. (2013). *La revolución francesa*. Barcelona: Editorial Planeta.

MATE, Reyes. *El divorcio en Europa, una conquista de la democracia y del espíritu laico. 12-02-1981*.

MILL, Stuart. (1869) *“La sujeción de la mujer”*. Londres.

MORI, Arturo. (1932) *Crónica de las Cortes Constituyentes de la Segunda República Española, Vol.II*. Madrid: M. Aguilar Editor.

NIELFA CRISTÓBAL, Gloria. (2003). *Mujeres y hombres en la España Franquista: Sociedad, economía, política, cultura*. Madrid: Editorial Complutense.

NOVILLO, LÓPEZ. Miguel Àngel. (2020). *La vida cotidiana en Roma*. Madrid: Sílex Ediciones.

OLESTI, Isabel. (2005). *Nou dones i una guerra, Les dones del 36*. Barcelona: Edicions 62.

RIPIO RODRÍGUEZ, Vanesa, FERRER VALERO, Sandra, PALOMO CERMEÑO, Eva, DUARTE HIDALGO, Cory. *Feminismos, la Historia*. (2019). Madrid: Ediciones Akal.

SERRANO GARCÍA, Rafael, «Secularización, sexualidad y estereotipos de género a través del divorcio republicano: Valladolid, 1931-1937», *Diacronie. Studi di Storia Contemporanea : Discursos y prácticas religiosas durante el quinquenio republicano (1931-1936)*, 41, 1/2020, 29/03/2020.

TAMAMES, Ramón. (2008). *Mussolini ni Franco: la dictadura de Primo de Rivera y su tiempo*. Barcelona: Editorial Planeta.

TORTELLA CASARES, Gabriel, MARTÍ, Casimiro, JOVER ZAMORA, José Ma. GARCÍA DELGADO, José Luis, RUIZ, David. (1988). *Revolución Burguesa, oligarquía y constitucionalismo.*, Madrid: Editorial Labor.

Varis autors. (1996) *La Guerra Civil Española, La Segunda República: esperanzas y decepciones*. Barcelona: Edicions Folio.

Varis autors. (2007) *Segona República i mon jurídic*. Barcelona Cálamo, Producciones Editoriales.

VILLARES, Ramón, MORENO LUZÓN, Javier.(2016) *Restauración y Dictadura.*, Barcelona: Editorial Crítica.

VIÑAS, Ángel. (2011). *La Conspiración del General Franco*. Barcelona: Editorial Crítica.

Webgrafia

ALOY, Joaquim, *et al.* disponible a:

<http://www1.memoria.cat/franquisme/content/referendum-de-la-ley-de-sucesion-6-7-1947> (Consulta: 1 de desembre 2022)

ÁLVAREZ, Ramón. disponible a:

<https://www.lavanguardia.com/historiayvida/20200306/473909073043/pankhurst-sufr-agistas-voto-femenino-derechos-mujer-igualdad.html> (consultat: 11 agost 2022).

Anònim disponible a:

<https://www.congreso.es/ca/cem/primoriv> (consulta: 10 octubre 2022).

BERBELL, Carlos. disponible a:

<https://confilegal.com/20220904-hijo-reconocido-alfonso-xii-pleiteo-reconocimiento-tribunal-supremo-31012015-1358/> (consulta: 27 de setembre 2022).

CANTOS, Víctor. disponible a:

<https://auladehistoria.org/ley-organica-del-estado-de-1967/> (Consulta: 1 de desembre 2022).

LASCA, Patricia. disponible a:
https://www.clarin.com/entremujeres/carrera-y-dinero/revolucion-rusa-mujeres-hicieron-historia_0_HyR9Tjekf.html (consulta: 15 d'agost 2022).

LAYANA, César. disponible a: <http://clio.rediris.es/fichas/restaur01.htm> (consulta: 28 setembre 2022) .

MÁXIMA URIARTE, Julia. disponible a:
<https://humanidades.com/monarquia-espanola/> (consulta: 27 setembre).

MONTAGUT, Eduardo. disponible a:
<https://www.elobrero.es/cultura/10267-la-compleja-historia-de-la-lucha-por-el-voto-femenino-en-francia.html> (consultat: 10 d'agost 2022).

OTERO, Nacho. disponible a:
<https://www.muyhistoria.es/contemporanea/articulo/pacto-de-san-sebastian-primer-paso-hacia-la-republica-121502882260> (consulta: 25 d'octubre).

PALANCA, José. disponible a:
https://www.lacrisidelahistoria.com/codigo-napoleonico/#Estructura_del_Codigo_Napoleonico (consulta: 9 d'agost 2022).

PASCUAL, VICENS, Carlos. disponible a:
<https://www.notariosyregistradores.com/opositores/temasdeopositores/n0-ci-002.htm>
(consulta: 30 setembre 2022).

RAMA, Leo. disponible a:
https://www.vozpopuli.com/espana/elecciones-franquismo-ortega-smith_0_1403560429.html (Consulta: 1 de desembre 2022).

TRUPELL, Megan. disponible a:
<https://www.elviejotopo.com/topoexpress/las-mujeres-de-1917/> (consulta: 6 setembre 2022).

9. Annexos

9.1 Fonts orals

El fet de tenir el suport d'unes fonts orals com les que m'han estat permeses ha determinat rotundament l'enfocament del treball. Els dos experts que m'han orientat han sigut capaços d'aconsellar-me i proporcionar-me recursos que han resultat imprescindibles per a la recerca, els quals son els llibres següents: "Segona República i Món jurídic", de diversos autors, i dos llibres coordinats pel Memorial Democràtic, "90 anys de la Segona República" i "Sufragisme i Sufragistes: reivindicant la ciutadania política de les dones".

A continuació, seran exposades, de manera resumida, les converses amb cada un d'ells.

9.1.1 Josep Lluís Martín i Berbois

Josep Lluís Martín i Berbois, doctorat en història contemporània. Treballa al Memorial Democràtic de Barcelona i ha publicat diverses obres, moltes especialitzades o bé en el sufragi femení, o bé en el segle XX d'Espanya, com el segon i el tercer llibre que hem esmentat abans .

El primer tema que es va tractar va ser el sistema jurídic de la dictadura de Primo de Rivera.

L'historiador va ser qui ens va guiar més amb el punt 3.2.21.

"A la dictadura de Primo de Rivera existia l'estatut municipal de 1924, que permetia votar a gairebé totes les dones, però en ser una dictadura no se celebraven eleccions. Això ho va fer per a donar bona imatge a Europa. També s'ha de tenir en compte que es trobava en una època on el feixisme començava a augmentar, especialment l'Italià."

A l'hora de parlar sobre el sufragisme, un altre tema clau de l'obra de Martín i Berbois, va sorgir l'assumpte sobre l'aprovació de la Llei de Sufragi Femení de 1918 a Anglaterra.

"L'aprovació d'aquesta llei va ser com un premi, com a agraïment per la seva contribució durant la Primera Guerra Mundial, durant la qual van haver d'ocupar els

llocs de treball dels homes que marxaven al front. Abans d'aquesta guerra, pensaven que les dones no estarà a l'altura d'un conflicte de tal magnitud, però posteriorment van veure que estaven totalment capacitades i tenien la suficient maduresa, tant per abordar aquest tipus d'esdeveniments com per a votar."

També es va abordar el debat a les Corts espanyoles sobre el sufragi universal entre el 30 de setembre i l'1 d'octubre de 1931.

"En el debat en què Clara Campoamor defensava el vot femení, el partit de Victoria Kent va imposar-li que havia de defensar que les dones encara no estaven preparades per a poder exercir aquest dret, perquè no se les havia format per fer-ho, encara que als homes tampoc els havia ensenyat ningú. En la votació que es va dur a terme per aprovar el sufragi universal, el 40% dels diputats no hi van assistir, els semblava intranscendent. Només es va aprovar per quaranta vots de diferència."

Finalment, el Dr. Martín i Berbois ens explicava la situació del sufragi femení en les eleccions del parlament de Catalunya del novembre de 1932, i com la dona es va veure privada d'exercir el seu dret a vot per raons no justificades.

"La dona catalana, en les eleccions del parlament del novembre de 1932, hauria d'haver votat, perquè en aquell moment, la Constitució espanyola ja permetia votar a tots els ciutadans majors de vint-i-un anys. Amb l'intent de cop d'estat del general Sanjurjo el 10 d'agost del 32, s'accelera l'aprovació de l'estatut d'autonomia de Catalunya, el qual regeix que, a l'hora d'eleccions, les pròximes eren les del novembre del mateix any, es respectaria allò que manés la Constitució respecte al cens, per tant, les dones hi haurien de formar part. El que va passar va ser que Francesc Macià va argumentar que no hi havia un cens de dones actualitzat i que, entre el temps que va passar entre l'aprovació de l'estatut i les eleccions no hi havia temps per incorporar les dones en el cens, la qual cosa no era certa, perquè, tot i que tot era just, no deixava de ser possible."

Quan en Josep Lluís explica les causes de l'intent de no deixar votar a la dona es basa en una qüestió de por per part de la política d'esquerres.

"Hi havia una por terrible a què el vot de la dona era conservador, basada en França, país que en aquell moment no deixava a les dones anar a votar, i en Anglaterra, on en les primeres eleccions amb sufragi universal havien sortit victoriosos els conservadors, però el que no deien era que el vot femení havia fet pujar notablement el socialisme. No volien concedir el vot femení perquè això volia dir donar-li més drets i, per tant, igualtat."

9.1.2 Maria Jesús Espuny Tomás

"La dona era tractada com una disminuïda"

Maria Jesús Espuny Tomás és una professora emèrita de la UAB, especialitzada en història del dret. També ha participat en múltiples obres que parlen sobre el món jurídic de la Segona República, com el llibre que ens va enviar, esmentat anteriorment. A més, coneix de primera mà les limitacions que patien les dones durant el franquisme, amb les quals ella mateixa es va trobar.

"Vaig haver de treure'm el passaport amb el permís del meu pare. Vaig entrar molt jove a la facultat de Dret i es necessitaven autoritzacions per tot. Realment, era una situació a la qual estàvem acostumades. Fins i tot hi havia classes en què no ens deixaven entrar a les dones, per voluntat del professor, perquè consideraven que el que s'havia d'explicar en aquelles, nosaltres no ho podíem sentir. Era dret canònic, sobre la impotència masculina, pensaven que <las señoritas no lo debiamos escuchar>."

"Quan vaig tenir la meva primera feina, el meu mestre em va dir <va a ganar más la canguro de tus hijos que tu>, i quan posteriorment em vaig presentar per a un tribunal a haver-hi gent que va dir <i aquesta per què es presenta? si té un marit que la pot mantenir>."

Vam parlar sobre l'àmbit laboral femení durant franquisme.

"En l'època de Franco, el que va marcar absolutament és el *Fuero del Trabajo*, que manava que la dona no podia treballar després del matrimoni. Establia que <el

estado libertará a la mujer casada del taller y de la fábrica>, és a dir, exclusió de la dona en la vida laboral i quotidiana.”

També es va parlar sobre el Servei Social obligatori.

"El Servei Social era l'obligació que tenien les dones espanyoles solteres entre els 17 i els 35 anys a fer una prestació d'obres per la pàtria, comparable al servei militar dels homes. Es podien fer tasques molt variades. Quan anaves a matricular-te a la universitat, et demanaven si havies jurat fer el Servei Social, perquè si no el feies, no et donaven el títol."

Tot i això, el més rellevant que vam extreure de la conversa amb la Sra. Espuny va ser la seva orientació a l'hora d'aconsellar-nos en quines lleis especificar. Ens va recomanar centrar-nos en el divorci i el vot, consell que ha sigut clau pel desenvolupament del treball, ja que ens ha permès concretar amb profunditat en aquests temes i no abordar tantes lleis com en un principi tenia pensat.